

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Bakalářská práce

Matouš Pilnáček

Vývoj postmaterialismu v ČR

The Development of Postmaterialism in the Czech Republic

Praha 2013

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Buriánek, CSc.

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval svému vedoucímu práce doc. PhDr. Jiřímu Buriánkovi Csc. za rady a inspiraci, již mi při vedení práce poskytl.

Také bych rád poděkoval své přítelkyni Daniele Cvejnové a kolegovi Tomáši Diviákovi za cenné připomínky ke vznikajícímu textu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 19. května 2013

Matouš Pilnáček

Abstrakt

Tato práce analyzuje vývoj postmaterialismu v České republice. Konkrétně se zabývá vlivy, které mohly způsobit mírný pokles mezi měřeními v letech 1999 a 2008. V teoretické části práce je představeno základní pojetí postmaterialismu, jak ho vymezil Ronald Inglehart, a také vybraná kritika konceptu. Druhou částí práce je explorativní analýza výzkumů European Value Study, která ukazuje, že v české populaci je stále přítomen generační růst úrovně postmaterialismu a že pokles je pravděpodobně nejvíce ovlivněn ekonomickou situací v běžném životě respondentů. Na základě teorie a explorativní analýzy jsou stanoveny tři hypotézy vlivu na vývoj postmaterialismu v České republice mezi lety 1999 a 2008. První hypotéza o mediálním vlivu finanční krize byla falsifikována. Následující hypotézy o vlivu inflace a cen pohonných hmot na postmaterialismus falsifikovány nebyly a je nutné je zohlednit. Závěry mají hlavně metodologický charakter, kdy je upozorněno na vliv kontextu dotazování při vývoji postmaterialismu.

Klíčová slova:

Postmaterialismus, Česká republika, EVS, hodnoty, inflace, ceny pohonných hmot

Abstract:

This thesis analyzes the development of postmaterialism in the Czech Republic. Specifically, it deals with the effects that might cause a slight decrease between measurements in 1999 and 2008. The theoretical part of the thesis presents basic concepts of postmaterialism, as defined by Ronald Inglehart, and selected critique of the concept. The second part is an exploratory analysis of research European Value Study, which shows that there is still present a generational growth of postmaterialism in Czech population and that the decrease is likely to be most affected by the economic situation in the everyday life of the respondents. Based on the theory and exploratory analysis three hypotheses are formulated about the influences on the development of postmaterialism in the Czech Republic between 1999 and 2008. The first hypothesis about the media impact of the financial crisis has been falsified. The following hypotheses about the effects of inflation and fuel prices to postmaterialism have not been falsified and must be taken into account. The conclusions have mainly methodological character, which is claimed to affect the context of questioning the development of postmaterialism.

Key words:

Postmaterialism, Czech Republic, EVS, values, inflation, fuel prices

Obsah

Úvod	6
1. Základní vymezení koncepce postmaterialismu.....	7
1.1. Měřicí nástroj a určení měř postmaterialismu.....	8
1.2. Hypotézy postmaterialismu.....	9
1.3. Současný vývoj	10
2. Definice pojmů	12
3. Kritika postmaterialismu	14
3.1. Vlivy makroekonomických veličin	14
3.2. Ekonomický monokauzalismus.....	15
3.3. Vliv autostylizace	15
3.4. Otázka validity	16
3.6. Diagram se zahrnutím zmíněné kritiky	18
4. Postmaterialismus a ČR	20
4.2. Proběhlé výzkumy.....	20
5. Vývoj postmaterialismu v ČR.....	22
5.1. Vývoj PDI	22
5.2. Kohortní analýza	24
5.4. Třídění podle vybraných sociodemografických proměnných.....	27
5.5. Porovnání se sousedními státy	30
5.6. Analýza položek baterie	31
5.7. Závěry a hypotézy	32
6. Analýza poklesu postmaterialismu v ČR	35
6.1. Vliv finanční krize v médiích.....	35
6.2. Vliv inflace.....	37
6.3. Vliv cen pohonných hmot	39
Závěr.....	43

Úvod

V druhé polovině 20. století se objevují sociálněvědní pokusy zachytit současnou přeměnu společnosti. Jde například o koncept postindustriální společnosti Daniela Bella (Bell 1973), tekutou modernitu Zygmunta Baumana (Bauman 2002) či společnost rizik Ulricha Becka (Beck 2011). Mezi tyto pokusy lze zařadit i koncepci postmaterialismu Ronalda Ingleharta, která však svou specifičností není typickým reprezentantem této skupiny. Můžeme zmínit tři prvky, které tuto koncepci činí velmi výjimečnou. Zaprvé jde o přístup s velkým důrazem na sběr empirických dat pomocí konkrétní metodologie. Zadruhé postmaterialismus je poměrně anti-teoretický – má pouze dvě hypotézy, které se snaží ověřit. A zatřetí jde o přístup, který má ambici postihnout obecnou kulturní změnu, jenž nastává v každé společnosti, pokud dosáhne určitých podmínek.

Cílem této práce je analyzovat vývoj postmaterialismu v České republice se zaměřením na pokles indexu postmaterialismu mezi lety 1999 a 2008. Na základě teorie a explorační dat bude stanoveno několik hypotéz, které se pokusí vysvětlit vlivy na vývoj postmaterialismu v České republice. Cílem práce naopak primárně není zaobírat se validitou konceptu, případně analyzovat dopady vývoje postmaterialismu v sociální realitě.

Práci lze schematicky rozdělit na teoretickou a empirickou část. První kapitola představuje koncepci postmaterialismu, jak ji chápe Ronald Inglehart. Ve stručnosti je vysvětlen metodologický přístup k měření postmaterialismu a základní hypotézy postmaterialismu. Zmíněn bude i současný vývoj koncepce. Druhá kapitola pak definuje základní teoretické pojmy týkající se této práce. Poslední kapitola teoretické části se věnuje kritice postmaterialismu a snaží se podat komplexnější pohled na faktory, které do vývoje postmaterialismu vstupují.

Čtvrtá kapitola *Postmaterialismus a ČR* tvoří přechod mezi teoretickou a empirickou částí. V kapitole je popsán současný stav vědeckého poznání na poli postmaterialismu v České republice a zároveň je uveden přehled výzkumů obsahujících baterii postmaterialismu, které byly provedeny na území České republiky. Výzkumy, které jsou použity v empirické části práce, jsou zde blíže specifikovány.

Empirická část se dělí do dvou částí. Kapitola číslo pět se věnuje explorativní analýze poklesu mezi lety 1999 a 2008. Na základě této explorační práce jsou v závěru kapitoly stanoveny hypotézy, které se pokouší podrobit kritice šestá kapitola.

1. Základní vymezení koncepce postmaterialismu

V roce 1971 americký sociolog Ronald Inglehart přišel v článku *The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies* (Inglehart 1971) se svým prvním návrhem konceptu postmaterialismu¹. Své hypotézy a další empirický materiál podrobně rozpracovává v knize *Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics* (Inglehart 1977) a později v řadě dalších prací (např. Abramson a Inglehart 2001; Inglehart a Abramson 1994, 1999; Inglehart 1977, 1985, 1989, 1997, 2008).

Inglehart tvrdí, že po Druhé světové válce dochází v zemích západní Evropy k výraznému ekonomickému růstu, který vyvolává bezprecedentní blahobyt a růst pocitu bezpečí (Inglehart 1971: 991). Tento blahobyt způsobuje u nově vyrůstajících generací výraznou změnu hodnot. Přestávají se orientovat na zajištění materiálních potřeb a zaměřují se na svou seberealizaci, politickou participaci nebo zvýšení kvality života (tamtéž) – posouvají se od materialistických k postmaterialistickým hodnotám. Inglehart k teoretickému obhájení této teze používá teorii hierarchie potřeb Abrahama Maslowa (viz Maslow 1943).

Hodnotový posun se pak projevuje mimo jiné ve volebním chování jedinců, kteří mohou podporovat vznik nových politických stran zaměřujících se na postmaterialistické hodnoty (Inglehart 1971: 1009). Občané se tak více angažují v ekologických, sociálních či protiválečných hnutích. Pro účast v nových politických uskupeních jsou podstatné i jiné faktory než samotný postmaterialismus, ale i ten hraje významnou roli. (Inglehart 1989: 332–324, 388–392).

Podstatné je, že změna se týká vždy jen vyrůstající generace, která si hodnoty teprve formuje. Změna je tedy pozvolná s tím, jak přicházejí nové generace a staré generace vymírají. Protože změny jsou natolik pomalé, že je nelze běžně pozorovat, používá Inglehart výrazu *tichá revoluce* (Inglehart 1971, Prudký 2009: 77).

Ve své první stati používá Inglehart pro konfirmaci hypotézy kulturního posunu pouze data šesti zemí západní Evropy z roku 1970 (Inglehart 1971: 994). Pro potvrzení hypotézy používá kohortní analýzu, kde ovšem nelze odlišit vliv generací od životního cyklu, pokud nemáme dostatečný počet pozorování v čase (Inglehart 2008: 133). I přes metodologické problémy vyvolala koncepce značnou odezvu a nástroj měřící postmaterialismus (viz kapitolu

---

¹ V článku se ještě nepracuje přímo s pojmem postmaterialismus ale s dichotomií pojmů „*post-bourgeois*“ a

1.1.) byl zařazen do množství výzkumů po celém světě (Prudký 2009: 79)². Vznikly tak unikátní série výzkumů, kdy můžeme v různých časových obdobích pozorovat vývoj postmaterialismu až v 43 zemích světa (Rabušic 2000: 4).

1.1. Měřicí nástroj a určení měř postmaterialismu

Metodologie postmaterialismu je až provokativně jednoduchá. Respondentovi je předložena následující otázka (Rabušic 2000: 5):

Hodně se dnes hovoří o tom, k jakým cílům by naše země měla směřovat v nejbližších deseti letech. Na tomto lístku jsou uvedeny některé z cílů, jímž by různí lidé dali přednost. Kdybyste si musel(a) vybrat, kterou ze snah na tomto lístku byste označil(a) za nejdůležitější?

- A. *Udržet pořádek ve státě*
- B. *Dát lidem větší možnost hovořit do důležitých vládních rozhodnutí*
- C. *Bojovat proti růstu cen*
- D. *Bránit svobodu projevu*
- E. *Neví*

Respondent je vyzván, aby vybral první a druhou nejdůležitější položku. Pokud je vybrána položka A a C (u všech výběrů nezáleží na pořadí) je respondent označen za *materialistu*. Jestliže je vybrána položka B a D je respondent označen za *postmaterialistu*. Všechny ostatní kombinace (A a B, A a D, B a C, C a D) vytvářejí tzv. *smíšený typ* (Inglehart 1971: 994).

Původní čtyřpoložková baterie byla posléze rozšířena na dvanáct položek, kdy k té původní přibyly ještě další dvě podobné baterie otázek (podrobněji viz Rabušic 2000). Postmaterialistou se pak stávala osoba, která dosáhla alespoň pěti postmaterialistických odpovědí z šesti. Jak ukazuje Rabušic (2000), dvanáctipolozková varianta baterie je pro české prostředí méně vhodná. Navíc se v novějších výzkumech EVS (1999, 2008) pracuje pouze se čtyřpoložkovou baterií. V empirické části práce proto budeme pracovat pouze s touto stručnější verzí.

Pro končenu prezentaci svých dat Inglehart používá často tzv. PDI (Percentage Difference Index). Jde o procentuální rozdíl materialistů a postmaterialistů (viz např. Inglehart 2008: 135). Pokud je tedy materialistů více než postmaterialistů (což je i případ ČR), je tento

---

² Konkrétně jde o výzkumy Eurobarometr mezi lety 1970 až 1997 (Inglehart 2008:134) a dále výzkumy European Value Survey respektive World Value Survey (Prudký 2009:79).

index záporný. PDI je předmětem metodologické kritiky, protože zakrývá absolutní rozdíly v počtu materialistů a postmaterialistů (Rabušic 2000: 9). Představme si například, že v populaci je 50% materialistů a 50% postmaterialistů. V takovém případě je Inglehartův PDI roven nule. Index ale může být nulový i v případě, že je v populaci materialistů a postmaterialistů například pouze 10% s tím, že ostatní respondenti spadají do smíšeného typu.

Dalším způsobem zjednodušení popisu dat je vypočítání váženého průměru, kde každému materialistovi je přiřazena hodnota 1, smíšenému typu hodnota 2 a postmaterialistickým respondentům hodnota 3 (viz např. Inglehart 2008: 137). Tento způsob výpočtu bohužel trpí stejným neduhem jako předchozí index. Pokud bychom použili předchozí příklady, tak v obou případech vyjde vážený průměr 2 a nelze je od sebe jakkoliv odlišit, i když vypovídají o značně rozdílné situaci. Je proto vhodné podrobovat jak souhrnný index PDI, tak vážený průměr všech typů podrobnějším analýzám, které zohlední absolutní rozdíly.

1.2. Hypotézy postmaterialismu

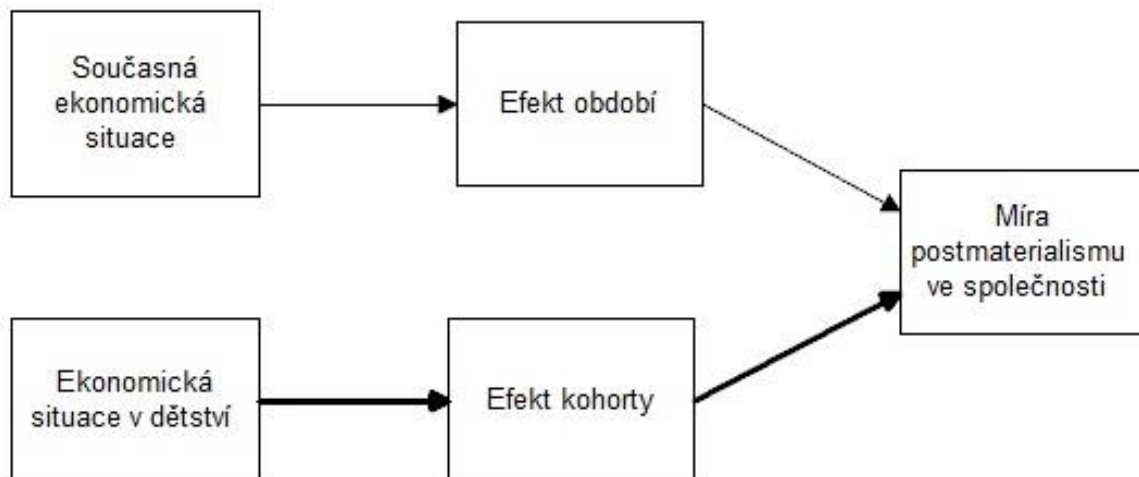
Inglehart zakládá svou tezi o tiché revoluci na dvou hypotézách, které stanovil v práci *Silent Revolution* (1977) a v nichž shrnuje základ své teorie.

První hypotézou je tzv. *hypotéza nedostatku* (A scarcity hypothesis), která říká, že všichni lidé mají tendenci aspirovat na hodnoty autonomie a svobody, ale nejdůležitější hodnoty jsou pro člověka vždy ty, které u něj vyvolávají aktuálně největší potřebu. Pokud dochází k období materiálního nedostatku, lidé se zaměřují na „materialistické“ cíle. Na druhou stranu období ekonomické prosperity je okamžitě spojeno se zdůrazňováním „postmaterialistických“ hodnot jako jsou sounáležitost, respekt a estetické a intelektuální uspokojení (Inglehart 2008: 133). Jde tedy o jakýsi dynamický faktor postmaterialismu nebo efekt období, který reaguje vždy na aktuální ekonomické podmínky.

Druhou hypotézu Inglehart označuje jako *socializační hypotézu* (A socialisation hypothesis). Hypotéza upozorňuje, že vztah mezi materiálními podmínkami a hodnotovými prioritami není pouze otázkou aktuálního stavu. Zásadní vliv má na hodnoty materialismu a postmaterialismu úroveň ekonomické prosperity a pocitu bezpečí v dětství. Tyto hodnoty se tak ve společnosti mění převážně díky obměně generací v populaci (tamtéž). Tuto hypotézu lze označit jako kohortní nebo statický faktor postmaterialismu a v Inglehartově teorii hraje

zásadnější roli. Přehled vlivů nabízí diagram 1. Pojmy efekt období a efekt kohorty autor postmaterialismu přímo v teorii nepoužívá, jde však o standardní výrazy kohortní analýzy, které schéma ujasňují.

Diagram 1: Zjednodušené schéma vlivů na míru postmaterialismu podle Ronalda Ingleharta

Pro úplnost je třeba dodat, že Inglehart zmiňuje i jiné vlivy, jako je například pocit bezpečí během války (Inglehart 1971: 999), ale ekonomické proměnné jsou pro něj naprosto zásadní. Pro vyjádření ekonomické situace pak ve svých pracích využívá makroekonomický ukazatel HDP (tamtéž).

1.3. Současný vývoj

V roce 2001 Inglehart se svým spolupracovníkem Abramsonem začínají usuzovat, že přechod od materialismu k postmaterialismu se v západních společnostech začíná zpomalovat (Abramson a Inglehart 2001). Což podle jejich analýzy způsobují a budou způsobovat zaprvé změny v demografické struktuře obyvatelstva, kdy nově narozené generace jsou méně početné než generace předchozí. Za druhé ovšem připouštějí, že dříve byla změna výraznější, protože rozdíly v politické kultuře generací narozených před a po druhé světové válce byly velmi výrazné. Naproti tomu dnes se nově přicházející generace od svých bezprostředních předchůdců v otázce politických názorů tolik neliší (tamtéž: 235). Můžeme tak spekulovat, že v západní Evropě dochází postmaterialismus (za daných politických a sociálních podmínek) postupně svého maxima a další ekonomický růst nebude mít již na postmaterialismus významný vliv.

Lze předpokládat, že toto zpomalení se České republiky nebude týkat v takové míře. První faktor demografické křivky zde bude hrát, díky poklesu porodnosti, nepochybně také svou roli. Ovšem výrazný sociální a ekonomický posun po změně politického režimu v roce 1989 se bude generačně projevovat ještě několik desetiletí.

V současné době Inglehart postupně metodologicky opouští od samotné koncepce postmaterialismu a rozpracovává dvě nové dichotomie hodnot. Pomocí faktorové analýzy výzkumů *World Value Survey* získává dvě hodnotové dimenze, které jsou významné napříč celým světem (Inglehart a Welzel 2005: 48–56). První dimenze se pohybuje na ose sekulárních hodnot (*secular-rational values*) a tradičních hodnot (*traditional values*). Jsou v ní obsaženy otázky například na důležitost Boha, potrat, národní hrdost nebo poslušnost dětí. Druhou dimenzí je dichotomie hodnot zaměřených na přežití (*survival values*) a hodnot zaměřených na sebevyjádření (*self-expression values*). Do tohoto faktoru spadají otázky například na homosexualitu, podepisování peticí, subjektivní štěstí či důvěru ostatním lidem. Nejdůležitější součástí druhého faktoru je ovšem index postmaterialismu vypočtený z čtyřpoložkové baterie. Ukazuje se tedy, že postmaterialismus je zásadní součástí širší hodnotové dimenze. V této práci se ale přidržíme klasického pojetí postmaterialismu.

2. Definice pojmů

V následující krátké kapitole definujeme některé teoretické pojmy podstatné pro další práci. Při definici pojmů je postupováno od nejkonkrétnějšího pojmu po nejabstraktnější. První dva pojmy jsou definovány z praktického hlediska, protože jsou v práci reálně využívány. Pojmy *hodnotová orientace* a *hodnota* jsou definovány, aby byla zřejmá teoretická východiska, na kterých je práce vystavěna.

Postmaterialismus

S přihlédnutím k tomu, že se řada autorů neshodne na tom, co přesně Inglehartova čtyřpoložková škála měří (Duch a Taylor 1993; Řeháková 2001), definuji pro účely této práce *postmaterialismus* čistě operacionálně. Tedy jako to, co měří čtyřpoložková (případně dvanáctipolozková) škála postmaterialismu. Pokud se bude v práci například hovořit o tom, že v České republice stoupla míra postmaterialismu, nejde o nic jiného, než že se zvýšil vypočtený počet postmaterialistů, případně index PDI.

Postmaterialistická hodnotová orientace

Postmaterialistickou hodnotovou orientaci naopak definuji jako v realitě předpokládanou hodnotovou orientaci jedinců. Tato orientace je specifická svým zaměřením například na hodnoty tolerance či občanské participace (Inglehart 1989: 130–159). Pokud by byla škála postmaterialismu teoreticky zcela validní, pojmy *postmaterialismus* a *postmaterialistická hodnotová orientace* by se překrývaly.

Hodnotová orientace

Hodnotovou orientaci chápu dle Prudkého jako „specifikaci hodnot přijatých daným nositelem v procesech a zaměřeních“ (Prudký 2009: 34). Prudký také upozorňuje na důležitou vlastnost hodnotových orientací. „Hodnotové orientace jsou blízké obsahům hodnotových typů. Na základě hodnotových orientací je možné konstruovat převažující zaměření hodnot u určitého subjektu, a to až do krajního tvaru vůči ostatním, tedy do typu.“ (tamtéž)

Hodnota

Pojem hodnota má v sociálních vědách řadu definic. Jedním z tradičních pojetí je definice, kterou používá Thomas a Znaniecki: „*By a social value we understand any datum having an empirical content accessible to the members of some social group and a meaning*

*with regard to which it is or may be an object of activity*³.“ (Thomas a Znaniecki 1918: 21)
Pro potřeby práce je tato definice příliš obecná a neodpovídá pojetí Inglehartova postmaterialismu, který má poměrně trvalý charakter. Z možných užších definic pak pro potřeby této práce využijeme pojetí Geerta Hofstede, který hodnotu chápe jako širokou tendenci dávat přednost určitým stavům věcí před jinými (Hofstede 2001: 5). Zde je dobré zdůraznit, že hodnoty v pojetí této práce se sice obvykle vytvářejí v období dětství, ale nemusí být u jedince nutně stálé. Takové pojetí pak odpovídá hypotézám postmaterialismu, jak jsme je zmínili výše.

---

³ Překlad: Hodnotou rozumíme jakoukoliv skutečnost, která má empirický obsah přístupný členům nějaké sociální skupiny a význam, vzhledem k němuž skutečnost je nebo se může stát předmětem našeho jednání.

3. Kritika postmaterialismu

Postmaterialismus vyvolává již od formulování tezí v 70. letech značnou pozornost. Na jedné straně je baterie zařazována do řady výzkumů, na druhé straně ovšem vyvolává také hojnou kritiku. Cílem následující kapitoly není podat vyčerpávající seznam výtek, které jsou na vrub koncepcce postmaterialismu uváděny, ani provést jejich zevrubnou analýzu z hlediska kvality argumentů. Spíše vybrat několik nosných kritik, které mohou přispět k následující analýze vývoje postmaterialismu v České republice.

3.1. Vlivy makroekonomických veličin

Inglehart předpokládá, že na vývoj postmaterialismu má naprosto zásadní vliv stav ekonomiky státu. Stav ekonomiky potom pro výzkum Inglehart operacionalizuje pomocí HDP (Inglehart 1971: 999). Clarke, Dutt a Rapkin ve svém článku *Conversations in Context* (1997) upozorňují, že vliv mají i další makroekonomické veličiny, a to poměrně překvapivým způsobem. Autoři analyzují data vzhledem k inflaci a nezaměstnanosti. Dochází k tomu, že vyšší inflace s postmaterialismem koreluje negativně, zatímco nezaměstnanost koreluje s postmaterialismem pozitivně (tamtéž: 23).

Autoři vysvětlují souvislost pomocí analýzy otázek měřící postmaterialismus. Pokud je ve státě zvýšená úroveň inflace, lidé mají tendenci volit položku *Bojovat proti růstu cen*. Pokud je vyšší nezaměstnanost, tak v klasické čtyřpoložkové škále není pro respondenta vhodná položka. Volí tak možnost *Dát lidem větší možnost hovořit do důležitých vládních rozhodnutí* (tamtéž). Pokud by totiž mohli mluvit do vládních rozhodnutí, tak by se zasadili o snížení nezaměstnanosti. Je proto vhodné při analýze vlivu ekonomiky zohledňovat i tyto makroekonomické veličiny.

Lze poznamenat, že zdůvodnění růstu inflace je poněkud krkolomné. Je totiž také možné, že by respondent, kterému vadí nezaměstnanost, volil položku *Bojovat proti růstu cen*, protože se nezaměstnaným značně sníží příjem. Pravděpodobnější vysvětlení je, že pozitivní korelaci s nezaměstnaností způsobuje fakt, že nezaměstnanost a inflace spolu podle Phillipsovy křivky nepřímo úměrně souvisí.

V pozdějších pracích Inglehart připouští vliv inflace na úroveň postmaterialismu (Inglehart a Welzel 2005: 105). Tento vliv je periodický a realizuje se ve všech generacích. Je proto podle autorů naprosto v souladu s hypotézou nedostatku, která říká, že zhoršené ekonomické podmínky snižují míru postmaterialismu.

3.2. Ekonomický monokauzalismus

Z hypotéz postmaterialismu vyplývá, že Inglehartovo zdůvodnění nárůstu postmaterialismu je čistě ekonomické. Stav ekonomiky sice působí ve dvou časových bodech (v mládí a v současnosti), ale Inglehart nepřináší žádné jiné než ekonomické odůvodnění. Tento nedostatek mu vytýkají Duch a Taylor (1993). Upozorňují na to, že škála postmaterialismu měří daleko spíše demokratické hodnoty než postmateriální orientaci. Tyto hodnoty jsou vštěpovány v systému školství a jedinci s vyšším vzděláním si tedy i daleko spíše osvojí prodemokratické hodnoty (tamtéž: 775).

Inglehart namítá, že vzdělání úzce souvisí s ekonomickým statusem rodičů. Ekonomický status pak ovlivňuje jak vzdělání, tak pocit bezpečí, který vytváří postmaterialistickou hodnotovou orientaci. Na podporu své teze uvádí, že více postmaterialisticky jsou zaměřeny i ty kohorty, které vyrůstaly během vlády fašismu a nacismu. Postmaterialismus tedy musí souviset více s materiálním zajištěním, než prodemokratickým vzděláním (Inglehart a Abramson 1994: 800).

Český pohled hovořící ve prospěch kritiků přidává Řeháková: „V naší zemi mezi lety 1948-1989 však byla úroveň vzdělání závislá více na úrovni vzdělání rodičů než na ekonomickém zajištění rodiny, které nevykazovalo velké rozdíly. Vzdělání bylo kulturním kapitálem, nikoliv ekonomickým.“ (Řeháková 2001: 50) Zároveň je v Čechách silný vztah mezi vzděláním a postmaterialismem a to i při kontrole dalších proměnných (tamtéž).

Duch a Taylor (1993: 756) upozorňují i na vliv věku respektive životního cyklu, kdy stárnoucí osoby se stávají více materialistickými. Na druhou stranu tento vliv Inglehart konzistentně odmítá (Inglehart 1971, 1977, 2008: 141). V některých pracích dokonce dochází k zjištění, že vliv postmaterialismu je zcela opačný – tedy že stárnutím se zvyšuje úroveň postmaterialismu (Inglehart 1997: 136). V Českém prostředí se vliv stárnutí na zvyšování míry postmaterialismu v analýze výzkumů potvrdil (Řeháková 2001: 49).

3.3. Vliv autostylizace

Hana Librová uvádí, že na úroveň postmaterialismu může mít značný vliv autostylizace respondenta: „Výzkum tedy nezjistil, jak se lidé fakticky chovají, nezkoumal reálnou změnu hodnot a její výraz ve způsobu života. Konstatoval pouze, jaké jsou slovně vyjádřené postoje dotázaných osob.“ (Librová 1994: 53) Na podobnou skutečnost upozorňují i zahraniční autoři: „A second explanation is that individuals with higher education are more

*likely to be exposed to, and socialized into, accepting officially sanctioned norms promoting democratic values*⁴.“ (Duch a Taylor 1993)

To samozřejmě neznamená, že by byly výsledky měření v takovém případě bezcenné. Spíše jde o to, že je zapotřebí rozlišovat mezi žádanými (*desired*) a žádoucími (*desirable*) hodnotami, jak je chápe Hofstede (Hofstede 1994: 28) a reflektovat to ve svých závěrech a hypotézách. Tedy rozlišovat, zda respondent volí odpověď proto, že ji sám dává přednost (*desired*), nebo proto, že se to obecně očekává (*desirable*).

To, že na míru postmaterialismu má vliv respondentovo sociální okolí, je velmi podstatné i z dalšího hlediska. V takovém případě je zapotřebí zohledňovat i vliv médií a veřejného mínění, které mohou v některých případech ovlivnit odpovědi velmi značně.

3.4. Otázka validity

U kritiků existují značné pochybnosti o tom, zda škála postmaterialismu opravdu měří postmaterialistickou hodnotovou orientaci. Podrobnou analýzu předkládají Davis a Davenport (1999). Upozorňují, že s postupem času se výsledky rozložení materialistů a postmaterialistů blíží náhodnému rozdělení a nelze z nich činit žádné závěry, protože respondenti mohli volit v takovém případě odpovědi v podstatě náhodně.

Davis a Davenport také zkoušejí ověřit validitu tříděním podle sociodemografických proměnných. Například ukazují, že závislost příjmu a postmaterialismu je jen velmi mírná, což podle nich podkopává hypotézu nedostatku. Z jejich analýz jim nevychází ani závislost mezi kohortami a postmaterialismem a zpochybňují tak i základní kámen celé teorie. V experimentu pak na závěr dovozují, že volba odpovědi velmi silně závisí na pořadí možností v baterii postmaterialismu.

Inglehart namítá, že validita byla mnohokrát úspěšně testována jak jím (viz např. Inglehart 1971, 1977), tak jinými vědci a cituje z práce autorů Lafferty a Knutsen (Inglehart a Abramson 1999: 666): „*The results are truly amazing. Granting the logic of our argument in relation to democratic values, not a single factor loading over .10 is out of line with the postmaterialism thesis. Or consider the message from the strongest loadings in each value domain: Materialists value fighting crime, a good home, dutifulness, and legal security;*

---

⁴ Překlad: Druhým vysvětlením je, že jedinci s vyšším vzděláním jsou spíše vystaveni oficiálně akceptovaným sankcionovaným normám prosazujících demokratické hodnoty a jsou do nich socializováni.

postmaterialists value a less impersonal society, friends, con-siderateness and decision-making involvement. Ronald Inglehart himself could have composed the list, but he didn't. A more miserable example of hypothesis-falsification would be difficult to come by.“

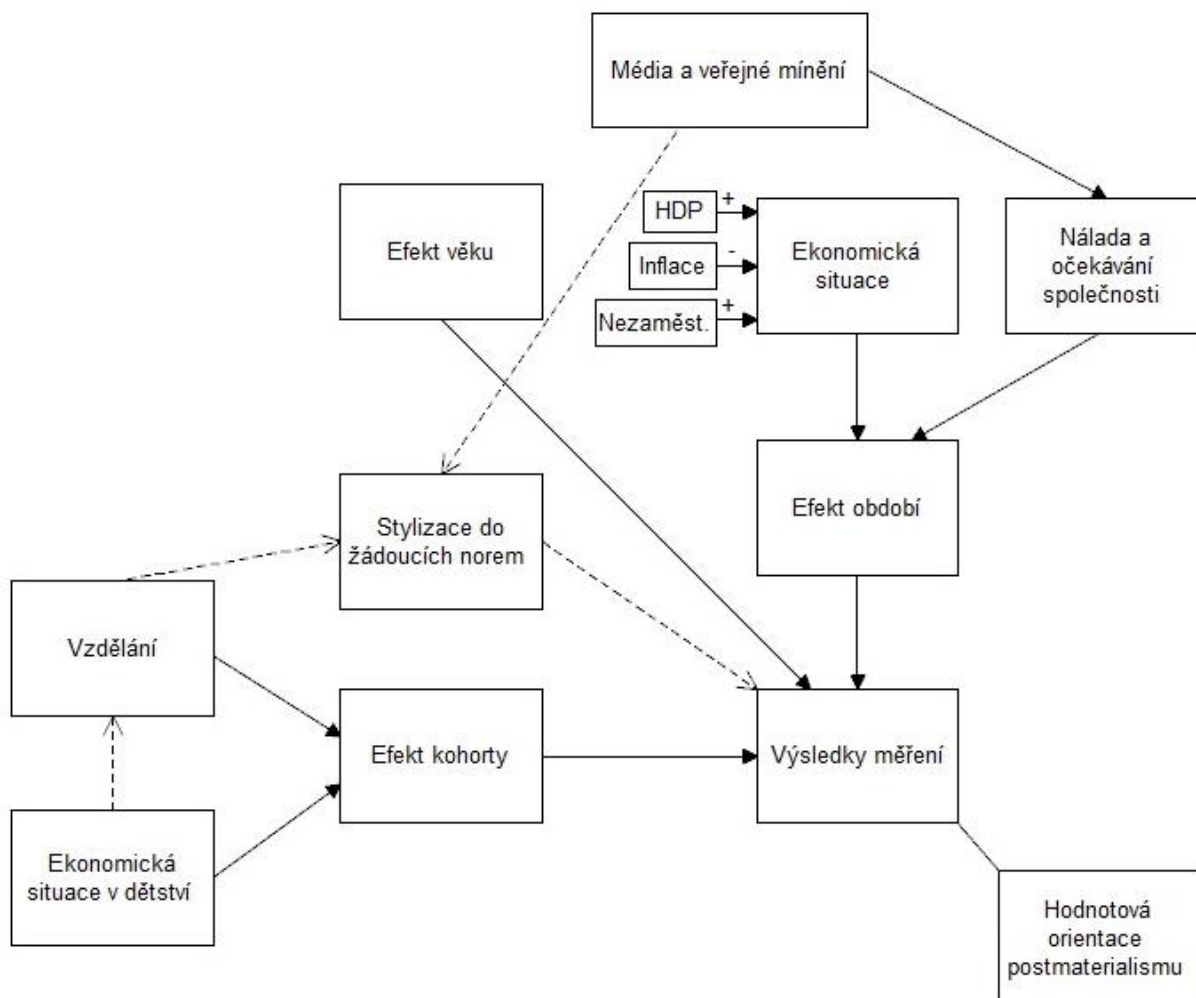
Autor postmaterialismu ovšem nezůstává jen u tohoto konstatování a ukazuje, že pokud jsou použity jiné statistické metody, volba položky není náhodná a třídění podle sociodemografických a jiných hodnotových proměnných odpovídá teorii (Inglehart a Abramson 1999: 665–673).

Ingleharotvi dávají za pravdu i jiní výzkumníci. V Českém prostředí lze zmínit například Řehákovou, která uznává existenci jistých hodnotových orientací, které postmaterialismus reprezentuje: „*Materialisty a postmaterialisty lze chápat jako nositele určitých rozdílných hodnotových orientací, které byly pojmenovány jako materialismus a postmaterialismus, ale mohly být pojmenovány i jinak.*“ (Řeháková 2001: 47)

3.6. Diagram se zahrnutím zmíněné kritiky

V následujícím diagramu se pokusíme zpřehlednit zmíněnou kritiku tak, abychom na ni mohli snadněji v empirické části navázat.

Diagram 2: Teoretické schéma vlivů na měření postmaterialismu

Základ schématu představují tři efekty, které se standardně používají v kohortní analýze (Katrňák 2009:53): efekt věku, efekt období a efekt kohorty. Tyto základní efekty jsou doplněny vedlejším vlivem stylizace do žádoucích norem, který nejsme v podstatě schopni s dostupnými daty odlišit od „opravdových vlivů“. I přesto je vhodné jej uvést, aby byl diagram vzhledem k probrané kritice kompletní. Samotná hodnotová orientace postmaterialismu je oddělena od výsledků měření, čímž je naznačena otázka validity konceptu.

Efekt kohorty ovlivňuje ekonomická situace v dětství a podle některých kritiků také vzdělání. Inglehart však argumentuje, že vzdělání je závislé na ekonomické situaci. Efekt

období pak ovlivňuje ekonomická situace a případně nálady a očekávání ve společnosti. Ekonomickou situaci podle Ingleharta ovlivňuje HDP přímo úměrně a inflace nepřímo úměrně. Kritika přidává ještě vliv přímo úměrný vliv nezaměstnanosti.

4. Postmaterialismus a ČR

V České republice je problematice postmaterialismu věnována spíše skromná pozornost. Tématu se věnuje pouze několik deskriptivních statí (Librová 1994: 52–55; Prudký 2009: 77–82; Rabušic 1990; Skála 2012), které mají za cíl spíše uvést do tématu, než provádět hlubší teoretickou reflexi. Dále pak několik empirických analýz, které provádějí třídění materialistů a postmaterialistů podle meritorních proměnných a analyzují vývoj postmaterialismu v posledních dvou dekadách (Řeháková 2001; Prudký 2009: 201–216; Rabušic 2000, Lakomý 2012).

Empirické analýzy výzkumů obecně dokazují přítomnost postmaterialistické hodnotové orientace v populaci (Rabušic 2000; Řeháková 2001), i když spíše rezignují na její teoretické promýšlení v českých podmínkách. Řeháková (2001: 9) například konstatuje, že v České republice je oproti západní Evropě postmaterialismus typičtější pro voliče pravice než levice, což by jistě zasloužilo teoretické zdůvodnění.

Analýzy se rovněž shodují na tom, že míra postmaterialismu a postmaterialistické hodnotové orientace má mírně rostoucí tendenci, i když stále převládá orientace materialistická (Prudký 2009: 204; Rabušic 2000: 19; Řeháková 2001: 9). Rozbory dat ovšem pracují s výzkumy maximálně do roku 2005 (Prudký 2009) a nereflektují novější vývoj. Nejnovější vývoj pozorovaný ve výzkumu EVS z roku 2008 (viz kapitolu 4.2.) zpracovává pouze bakalářská práce kolegy Lakomého (2012), který ovšem provádí pouze třídění podle sociodemografických proměnných a nezkoumá podrobněji dynamiku postmaterialismu v České republice.

4.2. Proběhlé výzkumy

Díky jednoduchosti techniky, kterou je postmaterialismus měřen, bývá škála zařazována do množství výzkumů (Prudký 2009: 201). Nejvýznamnější zdrojem dat pro analýzu postmaterialismu v ČR jsou bezpochyby výzkumy *European Value Study* z let 1990 (EVS 2011), 1999 (EVS 2011a) a 2008 (EVS 2011b). Ve všech třech výzkumech byly zařazeny otázky na určení míry postmaterialismu. Ve výzkumu z roku 1991 bylo využito rozšířené dvanáctipoložkové škály, která ovšem obsahuje i otázky původní a lze ji tak srovnávat i s pozdějšími výzkumy. Ve všech třech výzkumech je zkoumaná populace starší osmnácti let a data jsou reprezentativní pro českou populaci.

EVS je primární zdrojem dat pro tuto práci a proto je zde blíže specifikujeme:

Tabulka 1: Přehled použitých výzkumů

Název výzkumu	Počet respondentů v ČR	Sběr dat v ČR	Garant pro ČR
EVS 1990	2109	26.8.1991 – 6.10.1991	Jan Řehák
EVS 1999	1908	21.3.1999 – 5.5.1999	Ladislav Rabušic
EVS 2008	1821	5.5.2008 – 2.11.2008	Ladislav Rabušic

Zdroj: EVS (2011), EVS (2011a), EVS (2011b)

Výzkumy European Value Study jsou prováděny na populaci starší 18 let pomocí standardizovaného rozhovoru. Výběr respondentů je prováděn náhodným respektive kvótním výběrem (záleží na roku výzkumu a zemi, kde byl výzkum prováděn). Pro Českou republiku byl způsob výběru konkrétně v roce 1991 náhodný výběr, v roce 1999 náhodná procházka s kvótní koncovkou a v roce 2008 stratifikovaný pravděpodobnostní výběr (ČSDA). U všech třech výzkumů je dostupné vážení.

Čeští autoři doplňují tato základní data o několik dalších výzkumů, které také obsahují baterii na měření postmaterialismu. Rabušic uvádí, že do roku 2000 byl postmaterialismus v české populaci měřen celkem čtyřikrát. „V roce 1991 (EVS91), v roce 1993 (výzkum ISSP93), v roce 1997 v již zmíněném výzkumu *Family and Fertility Survey* (tato data vlastní ČSÚ) a konečně v roce 1999 (EVS99)“ (Rabušic 2000). Prudký pak využívá ještě průzkum z roku 2005 s názvem *Modernizace a veřejnost* (Prudký 2009: 203).

5. Vývoj postmaterialismu v ČR

V následující kapitole provedeme explorativní analýzu dat z prezentovaných výzkumů EVS. Na základě této explorace a předchozí teorie stanovíme v závěru kapitoly hypotézy snažící se vysvětlit vývoj postmaterialismu v ČR.

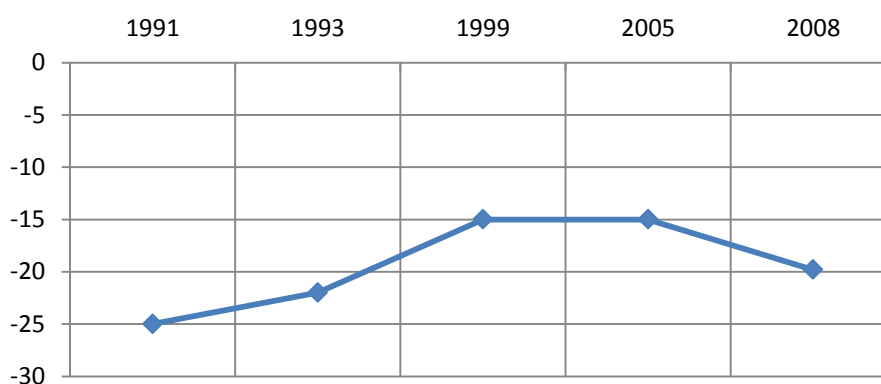
V rámci kapitoly budou využívána data z výzkumů EVS z let 1991, 1999 a 2008. Při srovnávání mezi státy jsou použita vážená data se standardními váhami poskytnutými v rámci EVS. U analýz uvnitř České republiky vážená data použita nejsou.

Za statisticky významné v následujících dvou kapitolách označujeme takové výsledky, které přesahují hladinu významnosti $\alpha = 95\%$, pokud není řečeno jinak. V kontingenčních tabulkách jsou tyto výsledky označeny hvězdičkou u hodnoty adjustovaného rezidua. Barevná zvýraznění adjustovaných reziduí v kontingenčních tabulkách slouží pouze k zlepšení orientace, kdy záporná čísla jsou podbarvena červeně a kladná čísla modře. Čím je číslo relativně v rámci tabulky vyšší, tím má barva intenzivnější odstín. Barvy nesouvisí přímo se statistickou významností, i když ji v mnoha případech indikují.

5.1. Vývoj PDI

Jak je vidět v následujícím grafu, mělo PDI v ČR až do roku 2005 neklesající tendenci. Z dat pořízených v roce 2008 vyplývá, že byl tento trend narušen a míra postmaterialismu v populaci České republiky začala mírně klesat. Tento pokles zatím nereflektovaly žádné odborné statě věnující se postmaterialismu a proto bude hlavním předmětem následující analýzy.

Graf 1: Vývoj postmaterialismu v letech 1991-2008 v ČR, PDI index (rozdíl postmaterialistů a materialistů)

Zdroj: EVS (2011a), ISSP (1993, převzato z Řeháka (2000)), EVS (2011a), Modernizace (2005, převzato z Prudkého (2009)), EVS (2011b)

Je dobré si uvědomit, že se nejedná o nějak závratný pokles (přibližně 5% PDI). Jde ovšem o pokles mezi lety statisticky významný. V tabulce 2 je patrné, čím byl tento pokles PDI způsoben z hlediska výpočtu ukazatele. Mezi lety 1999 a 2008 ubylo relativně lidí v kategorii *smíšení* a naopak přibyl počet respondentů v kategorii *materialisté*. Lze tedy hovořit o mírné „rematerializaci“ České populace⁵. Naopak skupina postmaterialistů zůstává v posledních dvou pozorovaných letech stabilní. Lze také hovořit o jistém návratu k situaci z roku 1993, kdy byla situace podle daného třídění velmi podobná.

Pokud přistoupíme na plnou validitu baterie jako nástroje na měření hodnotové orientace, lze říci, že „skalní“ příznivci postmaterialistické hodnotové orientace zůstávají postmaterialismu zatím věrni. Z toho lze usuzovat na charakter vlivů, které způsobily zkoumaný pokles. Spíše půjde o méně důležité jevy, které nezasahují celou populaci, ale pouze osoby, které mají k materialismu silnou afinitu.

Tabulka 2: Podíl materialistů a postmaterialistů v ČR v letech 1991-2008⁶

	1991	1993	1999	2008
Materialisté	31%	31%	24%	30,1%
Smíšení	64%	61%	67%	59,6%
Postmaterialisté	6%	9%	9%	10,3%
PDI	-25%	-22%	-15%	-19,8%

Zdroj: EVS (2011), ISSP (1993, převzato z Řeháka (2000)), EVS (2011a), EVS (2011b)

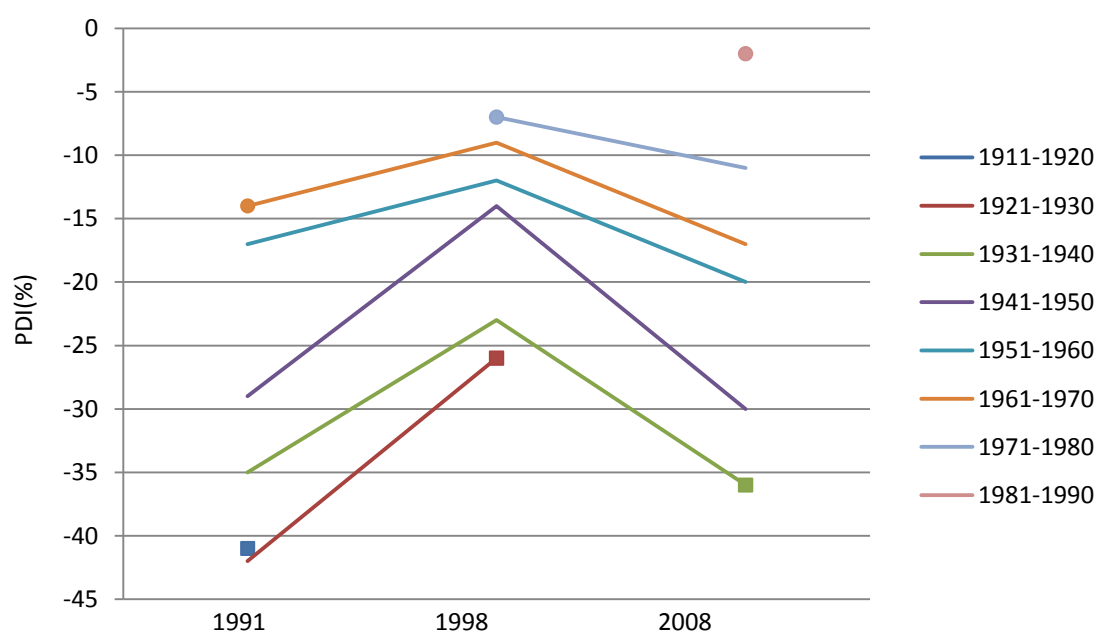
⁵ Termínem „rematerializace“ odkazují na pojem „dematerializace“, který používá Prudký (2009).

⁶ V tabulce chybí třídění pro rok 2005, protože Prudký (2009) uvádí pouze celkové PDI. Pro rok 1993 tímto tříděním disponujeme (Řehák 2000), ale pro všechny následující výpočty jsou použity již pouze výzkumy EVS, pro které jsou dostupná primární data.

5.2. Kohortní analýza

Inglehart považuje kohortní analýzu za jeden z hlavních nástrojů pro zkoumání konceptu postmaterialismu (Inglehart 2008: 133). V rámci této bakalářské práce nebudeme přistupovat k žádným složitějším technikám kohortní analýzy (viz např. Katrňák 2009), které se od sebe snaží odlišit vliv věku, období a kohorty, protože přesahují možnosti této práce, a tři pozorování, kterými disponujeme, by patrně k statisticky významným výsledkům ani nestačily.

Graf 2: Vývoj postmaterialismu v letech 1991-2008 v ČR, PDI index (rozdíl postmaterialistů - materialistů) podle věkových kohort⁷

Zdroj: EVS (2011), EVS (2011a), EVS (2011b)

Jak ovšem ukazuje graf, výsledky jsou natolik vypovídající, že jisté závěry lze učinit i bez přesných statistických analýz. Data ukazují, že každá mladší generace má vždy mírně vyšší index PDI, než generace předchozí a to ve všech třech zachycených časových bodech.⁸ Takto jasný výsledek lze považovat spíše za shodu okolností při měření, naznačuje ovšem tendenci, ze které lze usuzovat, že v populaci opravdu existuje vliv kohort ukazující na Inglehartovu socializační hypotézu. Pro pouhá tři pozorování nemůžeme s jistotou tvrdit, že

⁷ Kolečka v grafu označují vstup generace do měření. Čtvereček naopak naznačuje poslední měření generace.

⁸ Na tomto místě je dobré upozornit, že kolega Lakomý (2012) ve své bakalářské práci věnující se postmaterialismu v ČR mylně označuje pojem kohortní analýza třídění druhého stupně podle věku. To samozřejmě způsobuje značné rozdíly mezi našimi „kohortními analýzami“.

nejde o efekt věku. Můžeme ovšem předpokládat, že vývoj bude podobný jako v jiných Evropských společnostech (Inglehart 2008: 135).

Tabulka 4: Třídění typů postmaterialismu podle kohort pro roky 1999 a 2008

Řádková procenta Adjustovaná rezidua (Absolutní počty)		Materialisté a postmaterialisté			Celkem
		Materialisté	Smíšený typ	Postmaterialisté	
1921-1930	1999	34%	58%	8%	100%
		-1,2	1,3	-0,2	
	2008	42%	49%	9%	100%
		1,2	-1,3	0,2	
Celkem	111	177	26	314	
	35%	56%	8%	100%	
1931-1940	1999	32%	60%	9%	100%
		-2,2*	1,3	1,7	
	2008	41%	54%	5%	100%
		2,2*	-1,3	-1,7	
Celkem	181	292	36	509	
	36%	57%	7%	100%	
1941-1950	1999	22%	70%	8%	100%
		-4,0*	3,6*	0,4	
	2008	37%	56%	7%	100%
		4,0*	-3,6*	-0,4	
Celkem	179	385	47	611	
	29%	63%	8%	100%	
1951-1960	1999	23%	66%	11%	100%
		-2,1*	1,9	0,1	
	2008	31%	58%	11%	100%
		2,1*	-1,9	-0,1	
Celkem	158	371	66	595	
	27%	62%	11%	100%	
1961-1970	1999	20%	69%	11%	100%
		-2,0*	1,6	0,4	
	2008	28%	62%	10%	100%
		2,0*	-1,6	-0,4	
Celkem	133	369	59	561	
	24%	66%	11%	100%	
1971-1980	1999	21%	64%	14%	100%
		-1,3	1,1	0	
	2008	26%	60%	14%	100%
		1,3	-1,1	0	
Celkem	131	349	81	561	
	23%	62%	14%	100%	

Zdroj: EVS (2011a), EVS (2011b)

Na druhou stranu pokles zaznamenaný mezi lety 1999 a 2008 je dost velký na to, aby ho ani příchod nejmladší generace v roce 2008 nevyvážil. Z grafu je také patrné, že starší generace vykazují menší stabilitu vývoje v čase. Větší pokles mezi lety 1999 a 2008 by šel vysvětlit zhoršenou ekonomickou situací ve stáří. Intenzivnější nárůst mezi lety 1991 a 1999 ovšem zhoršená ekonomická situace vysvětlit nemůže. Lze vyslovit hypotézu, že generace, které si prošli během svého dětství zhoršenou ekonomickou a bezpečnostní situací, jsou z hlediska postmaterialismu více labilní. Případné ověření takové hypotézy je ale bohužel nad rámec této práce.

Přesnější výsledky nám nabízí kontingenční tabulka na předchozí stránce. Tabulka se z důvodů přehlednosti zaměřuje pouze na analýzu samotného poklesu, a je proto vynechán rok 1991. Jak si můžeme povšimnout, pokles PDI v grafu je realizován převážně přechodem ze smíšeného typu k materialismu v podstatě ve všech generacích. A kromě nejmladší a nejstarší generace lze hovořit i o přechodu statisticky významném ($\alpha = 95\%$). Nejvýraznější pokles kategorie smíšeného typu zaznamenala generace narozená mezi lety 1941-1950 (14%). Jde o generaci, která mezi výzkumy ve velké části přešla do důchodového věku. Výraznější pokles tedy mohlo způsobit zhoršení ekonomické situace generace. Pro potvrzení této hypotézy by bylo ovšem zapotřebí více pozorování.

Z kohortní analýzy vyplývají následující závěry. Existuje patrný generační vliv, který ovšem nemůže mít na pokles postmaterialismu vliv, protože má stoupající tendenci. Vliv věku se pravděpodobně realizuje u generace, která vstoupila v pozorovaném období do důchodového věku. Protože pokles je realizován ve všech generacích, lze usoudit, že ho způsobuje nejvýrazněji efekt období.

5.4. Třídění podle vybraných sociodemografických proměnných

Pozorovaný pokles může pomoci vysvětlit standardní třídění podle sociodemografických proměnných. Pokud by se podařilo identifikovat konkrétní skupinu, u které byl pokles výraznější, lze z toho usuzovat na důvody poklesu. V této kapitole jsou předloženy pouze tři nepříliš podrobná třídění, protože nejde o stěžejní část práce. Pro podrobnější analýzu tohoto druhu můžeme odkázat na práci Řehákové (2001) pro rok 1990 a 1991 a na práci kolegy Lakomého (2012) pro rok 2008.

Tabulka 5: Třídění typů postmaterialismu podle pohlaví pro roky 1999 a 2008

Absolutní počty Řádková procenta Adjustovaná rezidua		Materialisté a postmaterialisté			Celkem
		Materialisté	Smíšený typ	Postmaterialisté	
Muži	1999	193	586	102	881
		22%	67%	12%	100%
		-2,6*	2,7*	-0,5	
	2008	213	466	96	775
		27%	60%	12%	100%
		2,6*	-2,7*	0,5	
Celkem	406	1052	198	1656	
	25%	64%	12%	100%	
Ženy	1999	260	607	82	949
		27%	64%	9%	100%
		-2,4*	2,1*	0,1	
	2008	295	538	77	910
		32%	59%	8%	100%
		2,4*	-2,1*	-0,1	
Celkem	555	1145	159	1859	
	30%	62%	9%	100%	
Celkem	1999	453	1193	184	1830
		25%	65%	10%	100%
		-3,6*	3,4*	-0,2	
	2008	508	1004	173	1685
		30%	60%	10%	100%
		3,6*	-3,4*	0,2	
Celkem	961	2197	357	3515	
	27%	63%	10%	100%	

Zdroj: EVS (2011a), EVS (2011b)

První tabulka ukazuje vztah pohlaví a Inglehartových hodnotových typů. Jak muži, tak ženy zaznamenali přibližně stejný procentuální pokles u smíšeného typu (ženy 5%, muži 7%),

který je u obou pohlaví kompenzován nárůstem materialistů (ženy 5%, muži 5%). Obecně lze říci, že pohlaví na zkoumaný pokles nemá žádný vliv.

Tabulka 6: Třídění typů postmaterialismu podle věku pro roky 1999 a 2008

Absolutní počty Řádková procenta Adjustovaná rezidua		Materialisté a postmaterialisté			Celkem
		Materialisté	Smíšený typ	Postmaterialisté	
18-29 let	1999	73	243	48	364
		20%	67%	13%	100%
		0,6	-0,2	-0,4	
	2008	58	214	45	317
		18%	68%	14%	100%
		-0,6	0,2	0,4	
Celkem	131	457	93	681	
	19%	67%	14%	100%	
30-49 let	1999	132	408	65	605
		22%	67%	11%	100%
		-2,1*	2,2*	-0,5	
	2008	147	331	63	541
		27%	61%	12%	100%
		2,1*	-2,2*	0,5	
Celkem	279	739	128	1146	
	24%	64%	11%	100%	
50 a více let	1999	248	538	71	857
		29%	63%	8%	100%
		-3,5*	3,2*	0,2	
	2008	296	442	64	802
		37%	55%	8%	100%
		3,5*	-3,2*	-0,2	
Celkem	544	980	135	1659	
	33%	59%	8%	1,0	
Celkem	1999	453	1189	184	1826
		25%	65%	10%	100%
		-3,6*	3,4*	-0,3	
	2008	501	987	172	1660
		30%	59%	10%	100%
		3,6*	-3,4*	0,3	
Celkem	954	2176	356	3486	
	27%	62%	10%	100%	

Zdroj: EVS (2011a), EVS (2011b)

Vztah věku a materialismu ukazuje tabulka 6. Výsledky nejsou příliš překvapivé s přihlédnutím ke znalosti výsledků kohortní analýzy. Nejmladší věková skupina

nezaznamenává žádný pokles díky příchodu nejmladší generace. Nejstarší a prostřední generace pak má dříve pozorovaný vývoj, při kterém se část populace přesouvá ze smíšeného typu k materialismu. Největší nárůst materialistů je u lidí staršího věku (8%), přičemž rozdíl nárůstu mezi střední a nejstarší věkovou skupinou testovaný pomocí t-testu je statisticky významný.

Tabulka 7: Třídění typů postmaterialismu podle příjmu pro roky 1999 a 2008

Absolutní počty Řádková procenta Adjustovaná rezidua		Materialisté a postmaterialisté			Celkem
		Materialisté	Smíšený typ	Postmaterialisté	
Nízký příjem	1999	166	326	41	533
		31%	61%	8%	100%
		-3,1*	2,1*	1,8	
	2008	152	199	17	368
		41%	54%	5%	100%
		3,1*	-2,1*	-1,8	
Celkem	318	525	58	901	
	35%	58%	6%	100%	
Střední příjem	1999	157	415	55	627
		25%	66%	9%	100%
		-1,1	2,1*	-1,7	
	2008	149	320	63	532
		28%	60%	12%	100%
		1,1	-2,1*	1,7	
Celkem	306	735	118	1159	
	26%	63%	10%	100%	
Vysoký příjem	1999	91	330	71	492
		18%	67%	14%	100%
		-2,1*	2,0*	-0,3	
	2008	111	282	70	463
		24%	61%	15%	100%
		2,1*	-2,0*	0,3	
Celkem	202	612	141	955	
	21%	64%	15%	100%	
Celkem	1999	414	1071	167	1652
		25%	65%	10%	100%
		-3,2*	3,4*	-0,8	
	2008	412	801	150	1363
		30%	59%	11%	100%
		3,2*	-3,4*	0,8	
Celkem	826	1872	317	3015	
	27%	62%	11%	100%	

Zdroj: EVS (2011a), EVS (2011b)

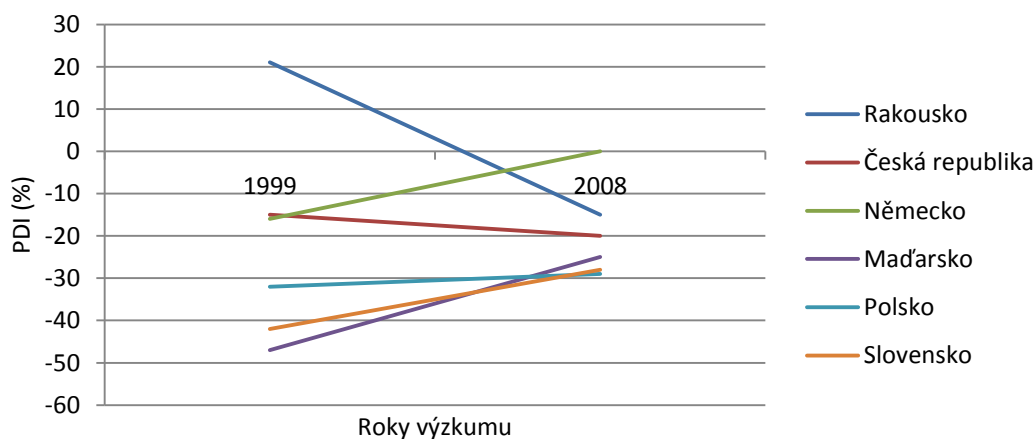
Posledním tříděním je zkoumána souvislost příjmu a materialismu. V tomto případě je využita kategorizace příjmu do tří proměnných, která je implicitně obsažena v datech poskytovaných tvůrci EVS. Zde lze pozorovat zajímavé rozdíly. Největší nárůst materialismu zaznamenává kategorie nízký příjem (10%, statisticky významný), který je kompenzován poklesem u smíšeného typu (7%, statisticky významný) a také poklesem postmaterialismu (3%), který ovšem není statisticky významný. Kategorie střední příjem zaznamenává statisticky významnou změnu v poklesu smíšeného typu (6%), který je kompenzován nárůstem jak materialistů (3%), tak postmaterialistů (3%), který ovšem není statisticky významný. Kategorie vysoký příjem pak má obvyklý průběh, kdy statisticky významně stoupá počet materialistů (6%) na úkor smíšeného typu (6%). Největší změny tedy prodělává nejnižší příjmová kategorie, což opět ukazuje na ekonomické odůvodnění.

I když třídění druhého stupně úspěšně identifikuje jisté rozdíly mezi jednotlivými skupinami, ve výsledku nelze v žádném případě tvrdit, že by byla některá skupina původcem poklesu. Můžeme pozorovat pouze jisté tendence (starší lidé, nižší příjmy), které opět mohou ukazovat na důležitost aktuální ekonomické situace respondentů při výběru odpovědi.

5.5. Porovnání se sousedními státy

Dalším odrazovým můstkem, který nám může pomoci se stanovením hypotéz, je porovnání vývoje se sousedními státy. Budeme moci identifikovat, zda efekt období je pouze lokálního charakteru, nebo jde o příčinu, která se týká více států. Státy, které sousedí přímo s Českou republikou, jsou voleny, protože se u nich předpokládá alespoň elementární kulturní blízkost a případný efekt doby by se mohl projevat podobným způsobem.

Graf 3: PDI v letech 1999 a 2008 v ČR a sousedících státech

Zdroj: EVS (2011a), EVS (2011b)

Jak je vidět z uvedeného grafu, je vývoj postmaterialismu ve střední Evropě značně diferenciován. Státy lze schematicky s ohledem na vývoj v posledních dvou měřeních roztrždit do tří kategorií. První kategorií je Slovensko, Maďarsko a Německo, které zaznamenávají mírný růst PDI. Druhou skupinu tvoří Česká republika a Polsko, jejichž index postmaterialismu stagnuje nebo klesá (u Polska je růst zaznamenaný na grafu statisticky nevýznamný). Samostatnou třetí skupinu pak tvoří Rakousko, které zaznamenalo v pozorovaném období strmý propad postmaterialismu.

Z grafu vyplývá, že nelze hovořit o tom, že by pokles v ČR byl součástí nějakého širšího trendu v rámci střední Evropy. Z toho lze usoudit, že při konstrukci hypotéz bychom se měli zaměřit spíše na národně specifické jevy, než na globální vlivy. Ale ani globální vlivy nejsou vyloučeny – je možné, že v ČR došlo k osobité reakci, nebo že měření v různých státech proběhlo v jinou část roku, kdy konkrétní událost ještě neměla vliv.

5.6. Analýza položek baterie

Poslední analýza této části se věnuje rozboru samotné baterie postmaterialismu. V následující kontingenční tabulce je zobrazena první volba respondentů v roce 1999 a 2008. Je zřejmé, že nárůst materialismu způsobila položka „Bojovat proti růstu cen“, kterou si jako svou první možnost zvolilo v roce 2008 o 10% lidí více (rozdíl je statisticky významný). Tato položka získala na důležitosti nejvíce na úkor položky „Udržet pořádek ve státu“ (pokles o 12%, statisticky významný).

Tabulka 8: Četnost výběru možností z baterie postmaterialismu při první volbě pro roky 1999 a 2008

Absolutní počty Řádková procenta Adjustovaná rezidua	První volba				Celkem
	Udržet pořádek ve státě	Možnost hovořit do důležitých vládních rozhodnutí	Bojovat proti růstu cen	Bránit svobodu projevu	
1999	1063	494	173	149	1879
	57%	26%	9%	8%	100%
	6,7*	0,5	-8,9*	-1,7	
2008	795	446	341	167	1749
	45%	26%	19%	10%	100%
	-6,7*	-0,5	8,9*	1,7	
Celkem	1858	940	514	316	3628
	51%	26%	14%	9%	100%

Zdroj: EVS (2011a), EVS (2011b)

Analýza první položky pouze ukazuje, jak se změnil důraz v rámci ČR, ale nevysvětluje, jak došlo k samotnému poklesu, protože typologie postmaterialismu se určuje pomocí první i druhé volby bez ohledu na pořadí. Pokud zohledňujeme pouze první volbu, tak se zdá, že se názory přesunuly pouze od jedné materialistické položky k druhé. Proto je dobrým nástrojem pro analýzu baterie sloučení četností obou otázek do jedné tabulky.

Tabulka 9: Četnost výběru možností z baterie postmaterialismu při obou volbách pro roky 1999 a 2008

Absolutní počty Řádková procenta	Obě volby				Celkem
	Udržet pořádek ve státě	Možnost hovořit do důležitých vládních rozhodnutí	Bojovat proti růstu cen	Bránit svobodu projevu	
1999	1473	1053	664	526	1886
	78%	56%	35%	28%	197%
2008	1177	901	897	476	1764
	67%	51%	51%	27%	196%
Celkem	2650	1954	1561	1002	3650

Zdroj: EVS (2011a), EVS (2011b)

U sloučených četností bohužel nelze vypočítat adjustovaná rezidua a ukázat tak statistickou významnost. I přesto zde lze pozorovat naprosto jasný výsledek. Jedinou položkou, která zaznamenala nárůst, je „Boj proti růstu cen“ (16%). Všechny ostatní položky v baterii buď klesají, nebo stagnují.

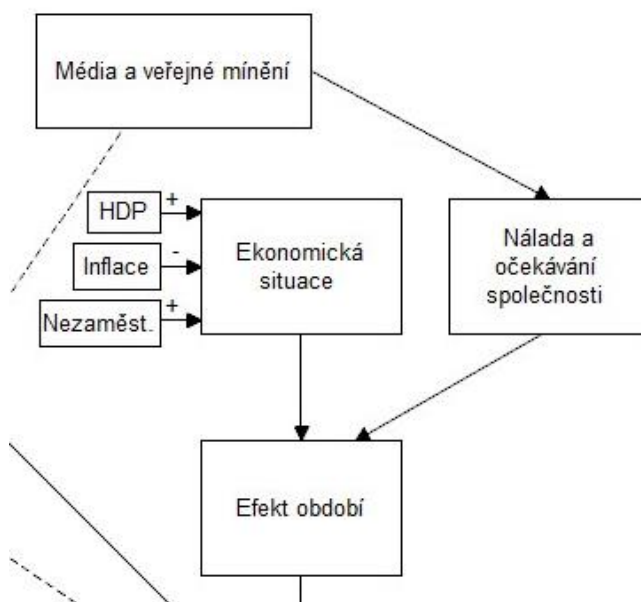
Tento výsledek naprosto jasně ukazuje, že při poklesu indexu postmaterialismu hrály největší roli ekonomické změny mezi lety 1999 a 2008 a to především změny v cenových hladinách běžného zboží.

5.7. Závěry a hypotézy

Z explorativní analýzy jasně vyplynulo, že zásadní vliv na pokles v roce 2008 má efekt období. Teoretický koncept navržený pro potřeby této práce ukazuje na dva možné vlivy, které ovlivňují efekt období. Prvním je vliv makroekonomických veličin. Druhým pak vliv médií a veřejného mínění skrze náladu a očekávání společnosti.

Diagram 3: Výřez efektu období diagramu 2

Následující analýzy (třídění podle sociodemografických proměnných a analýza položek baterie) potvrzují důležitost ekonomických faktorů. Ovšem i v médiích se mohou objevovat ekonomická témata, a tak případný vliv nálad ve společnosti nemůžeme zcela vyloučit. Zvláště pokud bychom našli významnou ekonomickou událost, která byla v té době ve veřejném prostoru. Srovnání se zeměmi střední Evropy ukázalo, že pokles bude způsoben spíše skutečnostmi lokálního charakteru. Na základě těchto faktů byly vybrány tři hypotézy, které vysvětlují pokles postmaterialismu v roce 2008.

1) Pokles mezi lety 1999 a 2008 ovlivnil vstup tématu finanční krize do veřejného diskurzu.

Hypotéza je reprezentantem mediálního vysvětlení. Proti ní hovoří poznatky o lokálnosti poklesu. Na druhou stranu lze argumentovat, že obyvatelstvo různých států mohlo na informace o finanční krizi reagovat jiným způsobem. Případně že měření probíhala v různých obdobích roku 2008 a informace o krizi se tak nemusely projevit. V každém případě jde ovšem o natolik podstatnou hypotézu, která se nabízí jako jasné vysvětlení jevu, že je vhodné ji zařadit a podrobit kritice.

2) Pokles mezi lety 1999 a 2008 ovlivnil stav inflace v roce 2008.

Jedná se o standardní hypotézu, která vychází z teorie vlivu makroekonomických faktorů. Právě inflace (na úkor HDP a nezaměstnanosti) byla zvolena ze dvou důvodů. Prvním

důvodem je, že vliv inflace na měření uznává i sám autor postmaterialismu. Za druhé byl nárůst postmaterialismu v ČR způsoben častější volbou položky „Boj proti růstu cen“ a podle autorů Clarke, Dutt a Rapkin (1997) je ovlivněna tato položka právě inflací.

3) Pokles mezi lety 1999 a 2008 ovlivnil vývoj cen pohonných hmot v roce 2008.

Poslední hypotéza nevychází přímo z navrženého teoretického modelu. Jde o jiný druh ekonomické veličiny, než jsou agregované hodnoty, které reprezentuje hypotéza č. 2. Cena pohonných hmot má hned několik pro nás výhodných specifik. Z hlediska interakce se společností jde o hodnotu, o kterou se zajímá velká část populace a její změnu má doslova na očích u každé benzínové stanice. Z hlediska zpracování dat je cena pohonných hmot vhodná, protože jde o spojitou veličinu a její hodnoty známe podrobně pro každý den.

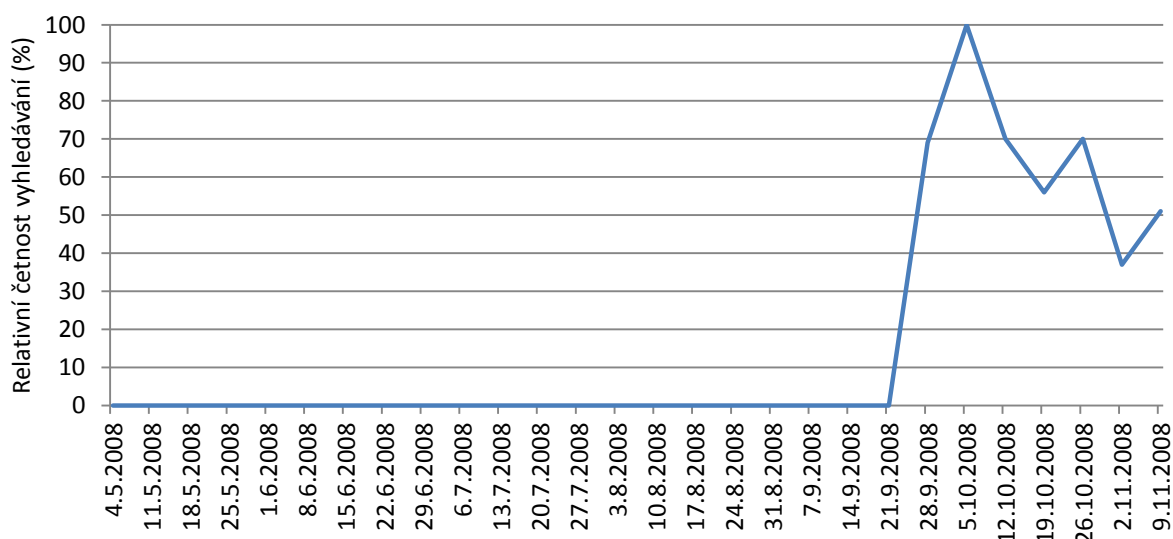
6. Analýza poklesu postmaterialismu v ČR

Hned na začátek ověřování hypotéz je potřeba uvést, že nejde o hypotézy, které by šlo verifikovat či falzifikovat jen za pomoci sekundární analýzy výzkumů EVS. Do hry zde vstupují agregované veličiny jako inflace a cena pohonných hmot či dokonce tak špatně uchopitelné vlivy jako jsou média. Výsledky EVS zde budou tedy konfrontovány s jinak získanými údaji. Nemůže být proto ambicí práce se výrazným způsobem postavit za jednu z hypotéz a označit ji za nejpravděpodobnější vysvětlení. Budeme spíše postupovat v duchu vědecké tradice Karla Raimunda Poppera falzifikace vědeckých hypotéz (viz např. Popper 1994). Pokusíme se pomocí dostupných dat ukázat, které z hypotéz lze vyloučit jako neodpovídající dostupné empirii. Případně poukážeme, kde existují slabá místa těchto hypotéz.

6.1. Vliv finanční krize v médiích

I přestože jde o náročné téma, nebudeme muset přistupovat k žádným sofistikovaným přístupům, jako je například teorie agenda setting. Falzifikace této hypotézy je totiž velmi triviální. K vysvětlení nám pomůže následující graf získaný z aplikace Google Trends:

Graf 4: Vývoj vyhledávání pojmu finanční krize ve vyhledávači Google pro období 4.5.2008-9.11.2008

Zdroj: Google trends⁹

⁹ Původní graf lze získat na adrese:

<http://www.google.com/trends/explore?hl=cs#q=finan%C4%8Dn%C3%AD%20krize&date=1%2F2008%2012m&cmpt=q>

V grafu je zobrazena relativní četnost vyhledávání pojmu *finanční krize* na internetovém vyhledávači Google. Dnes už je internet natolik rozšířeným médiem, že ho lze považovat za dobrý indikátor chvíle, kdy nějaké téma vstupuje do veřejného diskurzu. Až do týdne začínajícího 21. 9. 2008 se pojem *finanční krize* v podstatě vůbec neobjevoval. První nárůst je zaznamenán až od data 28. 9. a maximálního vyhledávání dosáhl pojem v týdnu následujícím.

Tabulka 10: Třídění typů postmaterialismu podle měsíců výzkumu EVS v roce 2008

Absolutní počty Řádková procenta Adjustovaná rezidua		Materialisté a postmaterialisté			Celkem
		Materialisté	Smíšený typ	Postmaterialisté	
Měsíc rozhovoru s respondentem	Květen	18	47	14	79
		23%	59%	18%	100%
		-1,5	0	2,2*	
	Červen	187	326	54	567
		33%	57%	10%	100%
		1,7	-1,1	-0,7	
	Červenec	198	335	56	589
		34%	57%	10%	100%
		2,2*	-1,6	-0,8	
	Srpen	92	234	34	360
		26%	65%	9%	100%
		-2,2*	2,4*	-0,6	
	Září	8	17	7	32
		25%	53%	22%	100%
		-0,7	-0,7	2,2*	
	Říjen	4	35	7	46
		9%	76%	15%	100%
		-3,2*	2,3*	1,1	
Celkem		507	994	172	1673
		30%	59%	10%	100%

Zdroj: EVS (2011b)

Samotný výzkum probíhal v období od 5. 5. 2008 do 2. 11. 2008 (viz tabulku 1) a téma finanční krize ho mohlo ovlivňovat pouze v posledním měsíci. Ve vymezeném období bylo sebráno 60 dotazníků, což jsou přibližně 3% procenta všech respondentů. Takto malá část dotázaných v podstatě nemůže ovlivnit výsledky výzkumu. Navíc, jak je patrné z tabulky 10, v září bylo statisticky významně více postmaterialistů a v říjnu statisticky významně ubylo

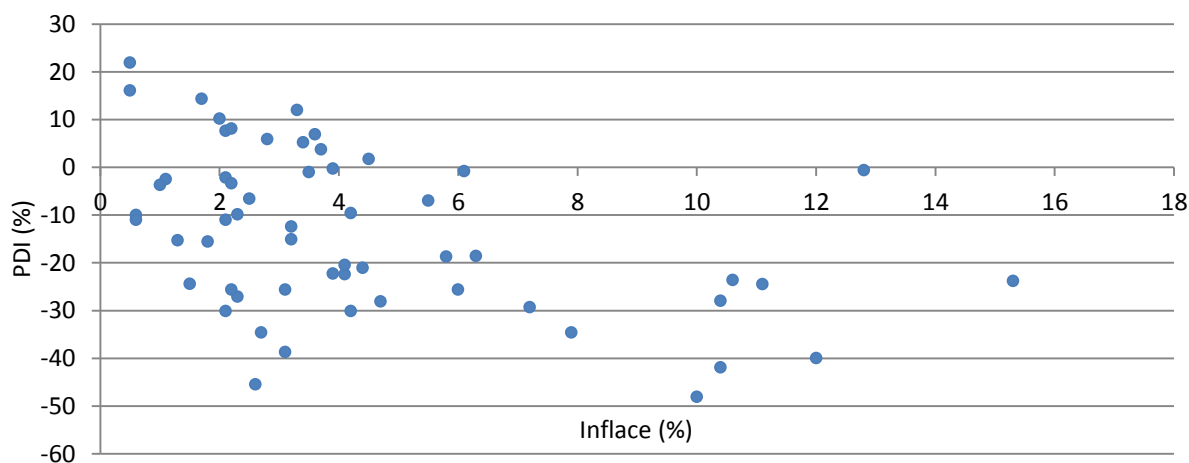
materialistů. Tedy přesně naopak, než kdyby mělo mít vliv nastupující téma ekonomické a finanční krize. Hypotézu „pokles mezi lety 1999 a 2008 ovlivnil vstup tématu finanční krize do veřejného diskurzu“ můžeme tedy s velkou mírou jistoty vyloučit.

V tabulce je také dobré si povšimnout, že výsledky výzkumu jsou v průběhu sběru značně labilní. Je otázkou, čím je tento nedostatek stability způsoben. Šlo by například namítnout, že v některých měsících je příliš nízký počet respondentů. To by ovšem nevysvětlilo statisticky významnou změnu v srpnu, kdy je respondentů dostatečné množství. Dalšími možnými vysvětleními jsou chyby v metodologii výzkumu EVS nebo nestabilita samotného měřicího nástroje postmaterialismu. Této nestabilitě výsledků se budeme věnovat i při ověřování následujících hypotéz.

6.2. Vliv inflace

Vliv inflace na postmaterialismus dokazují například Clarke, Dutt a Rapkin (1997) a připouští ho i autor koncepce (např. Inglehart a Welzel 2005: 105). I přesto je vhodné se pokusit opětovně tento vliv ověřit. V následujícím grafu vidíme státy Evropy z výzkumů EVS z let 1999 a 2008 s jejich hodnotami PDI a průměrnou inflací z roku, kdy byl výzkum prováděn¹⁰. Pro rok 1991 se bohužel nepodařilo sehnat data o stavu inflace a z analýzy jsou tyto údaje vyloučeny. Celkem jde o 57 pozorování států ze dvou let, kde byla vyloučena dvě odlehlá pozorování s vysokou mírou inflace¹¹.

Graf 5: Státy Evropy pro roky s úrovní inflace a PDI v letech 1999 a 2008

Zdroj: EVS (2011a), EVS (2011b), Vývoj inflace (Finance media a.s.)

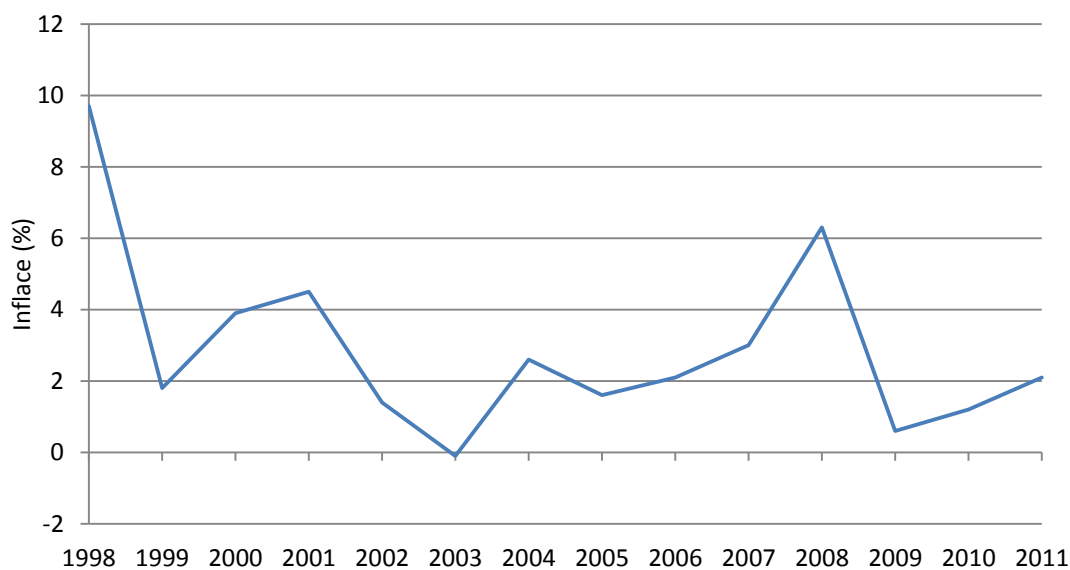
¹⁰Data inflace získána z <http://www.finance.cz/makrodata-eu/eu-svet/svetove-makroukazatele/inflace/>.

¹¹ Konkrétně jde o Rumunsko z roku 1999 s hodnotou inflace 45,8% a Turecko z roku 1999 s hodnotou inflace 61,4%.

Parciální korelace těchto dvou proměnných při kontrole roku výzkumu nabývá hodnoty -0,437 s hladinou významnosti $\alpha = 99,9\%$. Jde o značně silnou souvislost, když si uvědomíme, že jde o státy, které jsou ve velmi rozdílných ekonomických situacích a se značnými kulturními rozdíly. Hypotézu o obecném vlivu inflace na stav PDI tedy nelze vyloučit.

V následujícím grafu vidíme vývoj průměrné roční inflace v České republice. V roce 2008 byla inflace výrazně vyšší než v letech předchozích a je tedy možné, že zvýšená inflace ovlivnila pokles PDI. Pokud to je pravda, je dobré si uvědomit, že hovořit o růstu postmaterialismu až do roku 2005 je velmi problematické. Kdyby probíhala druhá vlna EVS v České republice například v roce 1998, kdy inflace dosahovala necelých 10%, mohli jsme zaznamenat pokles postmaterialismu již o deset let dříve. Hypotézu „pokles mezi lety 1999 a 2008 ovlivnil stav inflace v roce 2008“ tedy nelze vyloučit.

Graf 6: Vývoj inflace v ČR po letech

Zdroj: Inflace - druhy, definice, tabulky (ČSÚ)

Pokud inflace ovlivňuje vývoj postmaterialismu, lze předpokládat, že ho ovlivňuje i v průběhu samotného šetření. Vývoj inflace se bohužel sleduje pouze po měsících a pro výzkum z roku 2008 máme v takovém případě pouze šest pozorování¹²:

¹² Data inflace získána z http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/mira_inflace [11.5.2013]. Jde o míru inflace vyjádřenou přírůstkem indexu spotřebitelských cen k předchozímu měsíci.

Tabulka 11: Vývoj PDI a inflace během výzkumu EVS v roce 2008

Měsíc	PDI	Inflace
Květen	-5%	0,5%
Červen	-23%	0,2%
Červenec	-24%	0,5%
Srpen	-17%	-0,1%
Září	-3%	-0,2%
Říjen	6%	0%

Zdroj: EVS (2011b), Inflace - druhy, definice, tabulky (ČSÚ)

Jakékoliv závěry by byly z šesti pozorování velmi sporné a nemůžeme proto bohužel říci, zda zde existuje vliv i na změny v měření během šetření. Pearsonova korelace těchto dvou veličin nabývá hodnoty -0,377, což by ukazovalo na jistou souvislost, ale je samozřejmě statisticky nevýznamná. Pro srovnání s jinými zeměmi případně s rokem 1998 se bohužel nepodařilo získat vhodná data (velmi často jsou data veřejná jen za posledních několik let, případně je poskytnuta špatná míra inflace – například vztažená ke stejnému měsíci předchozího roku). K podrobnější analýze změn míry postmaterialismu v rámci výzkumu v roce 2008 přistoupíme při ověřování následující hypotézy.

6.3. Vliv cen pohonných hmot

Vůči testované hypotéze lze namítnout, že cena pohonných hmot koreluje s inflací z hypotézy minulé a je tudíž irelevantní. Přímo se cena pohonných hmot v inflaci projevuje přibližně 3,4%¹³. Nepřímý podíl bude samozřejmě vyšší, protože se cena benzínu a nafty projevuje i v cenách jiného zboží. I přes tuto podobnost je vhodné tento indikátor použít, protože jde o data jiné povahy. Z hlediska zpracování dat jde o veličinu, pro kterou jsme schopni získat častější údaje než jednou za měsíc. V sociální realitě pak lze předpokládat, že s cenou benzínu přichází do kontaktu velká většina obyvatelstva, přičemž reaguje i na drobné změny v ceně této komodity. Jde tedy o jiný ukazatel oproti inflaci, kterou většina obyvatel ČR může pouze tušit, ale soustavně ji nesleduje.

V následující tabulce můžeme vidět 17 týdnů výzkumu EVS z roku 2008, ve kterých odpovědělo vždy alespoň 5 respondentů. Cena pohonných hmot je vypočítána jako průměr

---

¹³ Podrobněji viz [http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/spotrebni_kos_2013/\\$File/spot_kos2013.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/spotrebni_kos_2013/$File/spot_kos2013.pdf) [citováno 11.5.2013]

ceny nafty a naturalu 95 za daný týden z cen čerpacích stanic v akceptační síti CCS¹⁴. Sloupec „Bojovat proti růstu cen“ je vypočítán jako poměr četnosti volby stejnojmenné položky (v první i druhé volbě) v daném týdnu k počtu respondentů odpovídajících v daném týdnu.

Ukazuje se, že zde existuje značná statistická souvislost. Pearsonova korelace ceny pohonných hmot a volby položky „Bojovat proti růstu cen“ má hodnotu 0,829 (statisticky významné na hladině $\alpha = 99,9\%$). Korelace ceny benzínu a nafty s indexem PDI pak nabývá hodnoty -0,608 (statisticky významné na hladině $\alpha = 99\%$). Dosažení vysokých hodnot korelace je sice usnadněno nižším počtem pozorování, než je pro sociální vědy obvyklé, ale i přesto můžeme hovořit o zřejmé statistické souvislosti dat.

Tabulka 12: Vývoj Ceny pohonných hmot, PDI, položky „Bojovat proti růstu cen pro jednotlivé týdny během výzkumu EVS v roce 2008

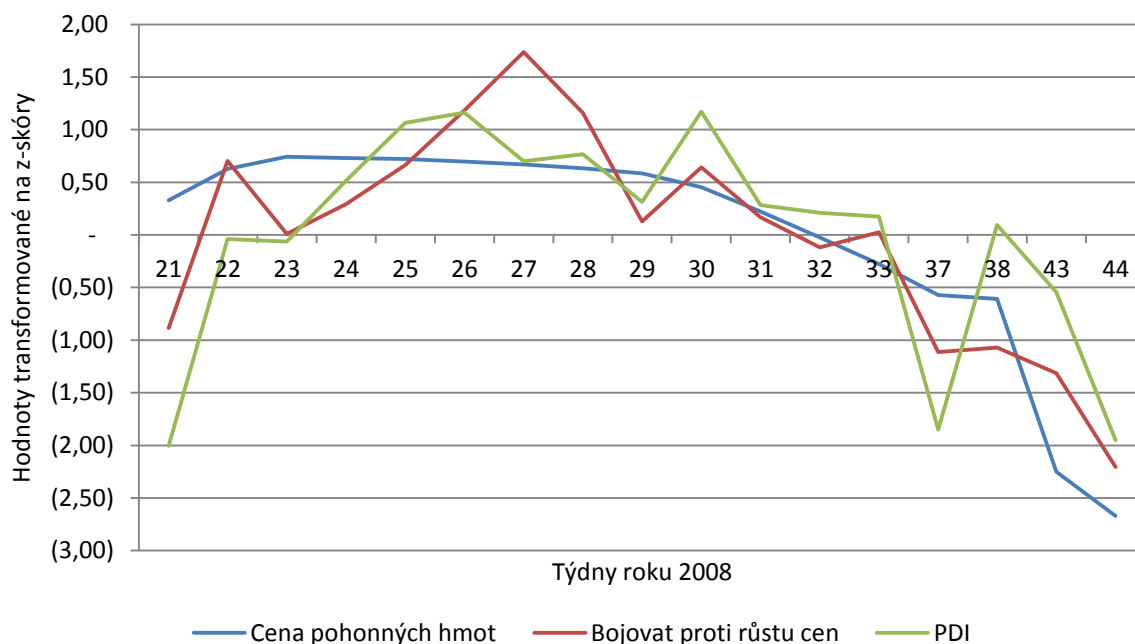
Číslo týdne	Cena pohonných hmot	„Bojovat proti růstu cen“	PDI	Počet respondentů
21	33,24 Kč	32%	23%	22
22	33,69 Kč	54%	-12%	68
23	33,87 Kč	45%	-12%	146
24	33,85 Kč	49%	-22%	173
25	33,84 Kč	54%	-31%	78
26	33,80 Kč	61%	-33%	106
27	33,76 Kč	69%	-25%	68
28	33,71 Kč	61%	-26%	133
29	33,63 Kč	46%	-18%	61
30	33,43 Kč	54%	-33%	127
31	33,08 Kč	47%	-18%	404
32	32,69 Kč	43%	-16%	110
33	32,31 Kč	45%	-16%	76
37	31,85 Kč	29%	20%	7
38	31,80 Kč	29%	-14%	24
43	29,27 Kč	26%	-3%	35
44	28,63 Kč	13%	22%	23

Zdroj: EVS (2011b), Ceny pohonných hmot on-line (Finance media a.s.)

¹⁴ Data získána z <http://www.finance.cz/makrodata-eu/pohonne-hmoty> [11.5.2013]

Graf 7: Vývoj Ceny pohonných hmot, PDI, položky „Bojovat proti růstu cen pro jednotlivé týdny během výzkumu EVS v roce 2008

Zdroj: EVS (2011b), Ceny pohonných hmot on-line (Finance media a.s.)

Přehlednější zobrazení dat nabízí graf 7. Jednotlivé veličiny jsou zde transformované na z-skóry a hodnota PDI je zde inverzní oproti běžné PDI. Díky těmto úpravám lze snadněji pozorovat souvislost veličin.

Dat opět není dostatečné množství na to, abychom mohli výrazně tvrdit, že byla prokázána souvislost mezi postmaterialismem a cenou benzínu. Bylo by vhodné dále hypotézu ověřit v jiném roce případně v jiných státech. Rozhodně se nám ovšem nepodařilo hypotézu „pokles mezi lety 1999 a 2008 ovlivnil vývoj cen pohonných hmot v roce 2008“ vyvrátit. Pokud připustíme vliv pohonných hmot na vývoj postmaterialismu, má to pro nás zajímavé důsledky.

Vliv inflace (a s ním potažmo vliv cen obecně) je v teorii vnímán spíše v dlouhodobějším horizontu jako efekt období. Jde o vliv, který se projevuje spíše v rámci let a je srovnatelný s vlivem výrazných událostí jako jsou hospodářské krize nebo zhoršení bezpečnostní situace. Výsledky ukazují, že vliv změn cen na postmaterialismus je daleko dynamičtější. Výzkum tak může značně ovlivnit naprosto aktuální společenská situace. Pokud by například odpovídalo více respondentů v září a říjnu, kdy byly ceny pohonných hmot a naměřené hodnoty materialismu výrazně nižší, mohlo by se stát, že by úhrnný index postmaterialismu stoupl i v roce 2008. Do navrhovaného teoretického diagramu (viz

diagram 2) by pak bylo vhodné zařadit další vliv, který by šel označit jako například *vliv kontextu dotazování*.

Pokud připustíme vliv tohoto kontextu na vývoj PDI v České republice, nelze o poklesu postmaterialistické hodnotové orientace v podstatě hovořit. Při mírně odlišných podmínkách by mohl výsledek vyjít znatelně posunutý. Jedinou možností, jak sledovat vývoj postmaterialismu, je pak kohortní analýza. Vzhledem k tomu, že na všechny kohorty vliv kontextu působí přibližně stejně, lze rozdíly mezi kohortami odlišit od vlivu kontextu. V takovém případě můžeme konstatovat, že mezigenerační růst postmaterialismu je v České republice stále přítomen (viz kapitolu 5.2. Kohortní analýza).

Vliv kontextu má také zásadní metodologické dopady, kdy nelze srovnávat úroveň postmaterialismu v různých zemích mezi sebou, protože v každé mohl hrát roli jiný kontext. Teoreticky by bylo možné srovnávat dlouhé časové řady jednotlivých zemí, ale i zde je nutné volit velmi opatrný přístup.

Závěr

Cílem práce bylo analyzovat vývoj postmaterialismu Ronalda Ingleharta v České republice. Konkrétně pak pokles v období mezi lety 1999 a 2008, kterému nebyla v odborné literatuře dosud věnována pozornost. V první části práce je popsán základ koncepce postmaterialismu, který je konfrontován s vybranou odbornou kritikou a doplněn o český pohled na postmaterialismus.

Hlavním prostředkem je analýza dat z výzkumů EVS z let 1991, 1998 a 2008. V první fázi jsou analyzována data ze zmíněných výzkumů, na jejichž základě jsou stanoveny hypotézy. Hypotézy pak jsou ověřovány pomocí konfrontace dat z výzkumů EVS s daty z jiných zdrojů.

Z analýzy dat výzkumů EVS vyplynuly následující závěry. V České republice existuje pravděpodobně vliv socializace v mládí, který způsobuje, že jednotlivé kohorty jsou vždy trochu více nakloněny postmaterialismu, než kohorty předchozí. Tento trend je zatím společný pro všechny kohorty. Studovaný pokles se týká všech kohort, přičemž největší pokles zaznamenala kohorta, jejíž respondenti v pozorovaném období vstupovali ve velkém počtu do důchodového věku. Pokles úrovně postmaterialismu zaznamenávají více chudší části obyvatelstva a vyšší míru materialismu zaznamenávají starší věkové skupiny. Ani jednu ze skupin však nelze označit za původce pozorovaného poklesu. Tyto důvody ukazují na ekonomické zdůvodnění poklesu postmaterialismu. Na vliv ekonomiky také ukazuje analýza položek baterie, která jasně ukazuje, že pokles byl způsoben častější volbou položky „Boj proti růstu cen“. Srovnání s okolními státy ukázalo, že jde o pokles národně specifický a že jeho vysvětlení bude nutné hledat v lokálním vývoji společnosti.

Na základě těchto faktů a teorie byly stanoveny tři hypotézy, které vysvětlují pokles postmaterialismu. První hypotézou je vstup tématu finanční krize do veřejného diskurzu, druhá hypotéza vysvětluje pokles pomocí zvýšení inflace, poslední hypotéza se zaměřuje na vliv ceny pohonných hmot na postmaterialismus. Všechny hypotézy byly podrobeny kritice se snahou je zpochybnit či potvrdit. Bohužel ne vždy byla dostupná taková data, která by vytvořila zcela pevný základ pro kritiku hypotéz. I tak přináší analýza zajímavé závěry.

Hypotéza o vlivu tématu finanční krize byla vyvrácena, protože je zde opačná časová následnost, než hypotéza předpokládá. Výzkum byl prováděn ještě před vstupem tohoto tématu do veřejného diskurzu a nemohlo mít tedy na míru postmaterialismu v ČR žádný vliv.

Tuto hypotézu bylo podstatné vyvrátit, protože je prvním nabízejícím se vysvětlením pro rok 2008, kdy se finanční potažmo ekonomická krize stala velmi výrazným tématem, které přetrvává až do současnosti.

Vliv inflace se prokázal v rámci Evropy, kdy korelace mezi inflací a postmaterialismem v jednotlivých státech je poměrně silná a lze předpokládat, že tento vztah platí i pro ČR. V roce 2008 pak byla oproti předchozím letům zvýšená v České republice míra inflace. Je tedy možné, že vyšší inflace opravdu pokles postmaterialismu způsobila a hypotézu nelze vyloučit. Inflace ovšem již nedokáže vysvětlit značnou nestabilitu výsledků během průběhu výzkumu v roce 2008. Tuto nestabilitu dokáže vysvětlit až poslední hypotéza vlivu ceny pohonných hmot na postmaterialismus. Cena pohonných hmot v případě výzkumu EVS 2008, který probíhal od května do října, velmi silně koreluje s indexem postmaterialismu a ještě silněji s relativní četností volby „Bojovat proti růstu cen“ v baterii postmaterialismu.

Hypotézy inflace a ceny pohonných hmot se sice nepodařilo podpořit příliš silně, ale rozhodně se je nepodařilo vyvrátit a je nutné je proto brát v potaz. Pokud připustíme, že vývoj postmaterialismu je ovlivňován mírou inflace a cenou pohonných hmot, nelze v podstatě hovořit o růstu míry postmaterialistické hodnotové orientace v populaci. Jde pouze o vliv současné ekonomické situace a to dvěma způsoby. Jeden lze označit za vliv období, kde hraje hlavní roli inflace a zmiňují ho jak kritici postmaterialismu, tak ve svých pozdějších pracích sám autor koncepce. Druhý vliv jsme označili jako vliv *kontextu*, kde hraje velkou roli cena například pohonných hmot. Ze sociologického hlediska jde o poměrně triviální poznatek, že výsledky jsou ovlivňovány kontextem dotazování. V koncepci postmaterialismu nebyl ovšem tento poznatek zatím brán příliš v potaz a je nutné ho při interpretaci výsledků měření reflektovat. Například vliv kontextu značně stěžuje srovnávání jednotlivých států nebo vytváření jakýchkoliv závěrů o růstu postmaterialistické hodnotové orientace v celé populaci. Abychom mohli udělat závěr o změnách postmaterialistické hodnotové orientace, které prostupují celou populací, bylo by nutné mít výrazně častější měření postmaterialismu, než jednou za deset let, případně delší časovou řadu pozorování. Samotná analýza vývoje postmaterialismu v České republice je tak pouze na počátku a bude v ní vhodné pokračovat po získání dalších dat.

Použitá literatura

- Abramson, Paul R., a Ronald Inglehart. 2001. „Generational Replacement and the Future of Post-Materialist Values". *The Journal of Politics* 49(01):231.
- Bauman, Zygmunt. 2002. *Tekutá modernost*. Praha: Mladá fronta.
- Beck, Ulrich. 2011. *Riziková společnost*. Praha: SLON.
- Bell, Daniel. 1973. *The coming of post-industrial society*. New York: Basic Books.
- Clarke, Harold D., Nitish Dutt, a Jonathan Rapkin. 1997. „Conversations in Context: The (Mis) Measurement of Value Change in Advanced Industrial Societies". *Political Behavior* 19(1): 19–39.
- Davis, Darren W., a Christian Davenport. 1999. „Assessing the Validity of the Postmaterialism Index". *The American Political Science Review* 93(3): 649–64.
- Duch, Raymond M., a Michael A. Taylor. 1993. „Postmaterialism and the Economic Condition". *American Journal of Political Science* 37(3): 747–79.
- Hofstede, Geert. 1994. *Cultures And Organisations: Software of the Mind*. Profile Books.
- Hofstede, Geert. 2001. *Culture's Consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Inglehart, Ronald. 1971. „The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies". *American Political Science Review* 65: 991–1017.
- Inglehart, Ronald. 1977. *Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton Univ Press.
- Inglehart, Ronald. 1985. „Aggregate Stability and Individual-Level Flux in Mass Belief Systems: The Level of Analysis Paradox". *The American Political Science Review* 79(1): 97.
- Inglehart, Ronald. 1989. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald. 1997. *Modernization and Postmodernization*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald. 2008. „Changing Values among Western Publics 1970–2006". *West European Politics* 31(1-2): 130–46.
- Inglehart, Ronald, a Paul R. Abramson. 1994. „Education, Security, and Postmaterialism: A Comment on Duch and Taylor's „Postmaterialism and the Economic Condition". *American Journal of Political Science* 38(3): 797–814.
- Inglehart, Ronald, a Paul R. Abramson. 1999. „Measuring Postmaterialism". *The American Political Science Review* 93(3): 665–77.

- Inglehart, Ronald, a Christian Welzel. 2005. *Modernization, Cultural Change, and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Katřňák, Tomáš. 2009. „Kohortní analýza jako alternativa panelového výzkumu". *Data a výzkum - SDA Info* 3(1): 53–74.
- Lakomý, Martin. 2012. *Postmaterialismus v České republice*. Újezd u Brna. Bakalářská práce. Masarykova univerzita: FSS. Vedoucí práce prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc.
- Librová, Hana. 1994. *Pestří a zelení: Kapitoly o dobrovolné skromnosti*. Brno: Veronica.
- Maslow, Abraham. 1943. „A Theory of Human Motivation". *Psychological Review* 50(4): 370–96.
- Popper, Karl Raimund. 1994. *Bída historicismu*. Praha: OIKOYMENH.
- Prudký, Libor. 2009. *Inventura hodnot*. Praha: Academia.
- Rabušic, Ladislav. 1990. „Tichá revoluce neboli od materialismu k postmaterialismu v západních společnostech". *Sociologický časopis* 26:505–17.
- Rabušic, Ladislav. 2000. „Je česká společnost „postmaterialistická“?" *Sociologický časopis* 36(1):3–22.
- Řeháková, Blanka. 2001. „Změny hodnot v České republice a Inglehartova hodnotová typologie". *Sociální studia* 6:47–71.
- Skála, Vít. 2012. „Ronald Inglehart's Concept of Values: The Czech Republic". S. 433–450 in *Values, Stratification, Transformation*, editoval Libor Prudký. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Thomas, William, a Florian Znaniecki. 1918. *The Polish Peasant in Europe and America: Primary-group Organization*. Boston: The Gohram Press.

Použité elektronické zdroje

- Ceny pohonných hmot on-line. Finance media a. s. *Finance.cz* [online]. Brno: Finance media a.s. [cit. 2013-05-11]. Dostupné z:
<http://www.finance.cz/makrodata-eu/pohonne-hmoty/>
- ČSDA. *Nesstar WebView* [online]. Praha: ČSDA [cit. 2013-05-17]. Dostupné z:
<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>
- Inflace - druhy, definice, tabulky. ČSÚ. *Český statistický úřad* [online]. Praha: ČSÚ, 2013, 10.5. 2013 [cit. 2013-05-11]. Dostupné z:
http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/mira_inflace

Vývoj inflace. Finance media a. s. *Finance.cz* [online]. Brno: Finance media a.s.
[cit. 2013-05-11]. Dostupné z:
<http://www.finance.cz/makrodata-eu/eu-svet/svetove-makroukazatele/inflace/>

Použité výzkumy

- EVS. 2011. *EVS - European Values Study 1990 - Integrated Dataset*. GESIS Data Archive, Cologne. ZA4460 Verze dat 3.0.0, [doi:10.4232/1.10790](https://doi.org/10.4232/1.10790)
- EVS. 2011a. *EVS - European Values Study 1999 - Integrated Dataset*. GESIS Data Archive, Cologne. ZA3811 Verze dat 3.0.0, [doi:10.4232/1.10789](https://doi.org/10.4232/1.10789)
- EVS. 2011b. *European Values Study 2008: Integrated Dataset*. GESIS Data Archive, Cologne. ZA4800 Verze dat 3.0.0, [doi:10.4232/1.11004](https://doi.org/10.4232/1.11004)